

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Filozofická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2019

Štěpánka Tauchmanová

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a společenských věd

Současná reflexe sibiřského šamanismu

Bakalářská práce

Autor: Štěpánka Tauchmanová
Studijní program: B 6101 Filozofie
Studijní obor: Filozofie a společenské vědy
Forma studia: prezenční
Vedoucí práce: Mgr. Jan Kapusta, Ph.D.

Hradec Králové, 2019

Zadání bakalářské práce

Autor:	Štěpánka Tauchmanová
Studium:	F16BP0187
Studijní program:	B6101 Filozofie
Studijní obor:	Filozofie a společenské vědy
Název bakalářské práce:	Současná reflexe sibiřského šamanismu
Název bakalářské práce AJ:	Current reflexions on Siberian shamanism

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

K evropskému obrazu Sibiře dodnes patří fenomén šamanismu, již proto, že je původcem samotného označení "šaman". Tato bakalářská práce přiblíží vybrané podoby a charakteristiky sibiřského šamanismu tak, jak je zachytili starší i novější etnografové. Důraz přitom položí na to, jaký pohled (kritický, etnocentrický, romantický atp.) na šamana a šamanismus si Evropa z těchto popisů utvořila. Práce se zaměří na některé konkrétní případy, volit může mezi ohlasy odbornými, beletristickými či religiózními.

BOWIE, F. Šamanismus. In: BOWIE, F. Antropologie náboženství, s. 183-207. Praha: Portál, 2008.
DUBOIS, T. A. Úvod do šamanismu. Praha: Volvox Globator, 2011. VITEBSKY, P. Svět šamanů. Praha: Knižní klub, Práh, 1996. XENOFONTOV, G. Sibiřští šamani a jejich ústní tradice. Praha: Argo, 2001. ELIADE, M. Šamanismus a nejstarší techniky extáze. Praha: Argo, 1997. HAMAYON, R. Shamanism and the hunters of the Siberian forest: soul, life force, spirit. In: HARVEY, G. (ed.), The handbook of contemporary animism, s. 184-193. London: Routledge, 2014. WILLERSLEV, R. Hunting animism: human?animal transformations among the Siberian Yukaghirs. In: HARVEY, G. (ed.), The handbook of contemporary animism, s. 148-158. London: Routledge, 2014. VITEBSKY, P. Sobí lidé: život se zvířaty a duchy na Sibiři. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. BOUKAL, T. Torava: lovci severozápadní Sibiře, příroda a lidé. Praha: Dauphin, 2003. ZNAMENSKI, A. A. The beauty of the primitive: shamanism and the Western imagination. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Garantující pracoviště: Katedra filosofie a společenských věd,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Jan Kapusta, Ph.D.

Oponent: Mgr. et Mgr. Iva Svačinová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 29.3.2018

Prohlášení studenta

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci na téma „Současná reflexe sibiřského šamanismu“ vypracovala zcela samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a uvedla jsem všechny použité prameny a citovanou literaturu.

V Hradci Králové dne

Štěpánka Tauchmanová

Poděkování

Mé poděkování patří v první řadě panu Mgr. Janu Kapustovi, Ph.D. za jeho cenné rady, odborný dohled a vstřícnost, kterou mi věnoval při zpracování této práce. Taktéž bych chtěla poděkovat rodině a přátelům, kteří mi vždy pomáhali a podporovali ve studiu.

Anotace

TAUCHMANOVÁ, ŠTĚPÁNKA. *Současná reflexe sibiřského šamanismu*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2019.

Cílem této práce je porovnání sibiřského šamanismu tak, jak jej popisují religionisté a etnografové, s obrazem, který si na tento fenomén vytvořili novodobí čeští autoři. Práce definuje termín šamanismus a původ slova „šaman“, poté představuje čtyři vybrané etnické skupiny a také to, jak se člověk stane šamanem a jaký proces k tomu náleží. Následně se práce zaměřuje na šamanskou kosmologii a na to, co je pro šamana nezbytné a s kterými pomůckami pracuje. Dále je popsáno, s jakými historickými změnami se musel šamanismus vyrovnat a jak je tento fenomén nyní vnímán z pohledu západního světa. V komparační části je hlavní pozornost soustředěna na vybrané beletristické dílo od Pavlína Brzákové, okrajově jsou zmíněny i knihy od Jindřicha Štreita a Tomáše Boukala.

Klíčová slova: šamanismus; sibiřské náboženství; západní imaginace; literární srovnání

Annotation

TAUCHMANOVÁ, ŠTĚPÁNKA. *Current reflexions on Siberian shamanism*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2019.

The aim of the thesis is to compare Siberian shamanism as described by the religionists and ethnographers with the image of this phenomenon in contemporary Czech writings. This thesis defines the term shamanism and the origin of the word "shaman", and introduces four chosen ethnic groups. Then it describes how one can become a shaman and what belongs to the process. Next this thesis focuses on shamanism cosmology, what is necessary for the shaman, and what utensils he works with. It also describes which historical changes shamanism suffered and how it is perceived by Western part of the world. In terms of comparison, the main attention is concentrated on a chosen fictional book by Pavlína Brzáková, but books by Jindřich Štreit and Tomáš Boukal are also mentioned.

Key words: shamanism; Siberian religion; Western imagination; literature comparison

Obsah

1	Úvod.....	10
2	Etnografie sibiřského šamanismu.....	11
2.1	Šamanismus	11
2.2	Sibiř.....	13
2.2.1	Geografie a klimatické podmínky	13
2.2.2	Obyvatelé.....	13
2.3	Vybraná šamanská etnika na Sibiři.....	14
2.3.1	Jakuti.....	14
2.3.2	Burjati	16
2.3.3	Evenové	17
2.3.4	Evenkové	17
2.4	Jak se stát šamanem	19
2.4.1	Iniciace.....	20
2.4.2	Šamanova síla.....	21
2.4.3	Bílí a černí šamani	21
2.5	Šamanské symboly a kosmologie	22
2.5.1	Posvátný strom	23
2.5.2	Sféry kosmu.....	23
2.5.3	Střed světa a Vesmírná hora	24
2.5.4	Šamanův let	24
2.5.5	Kovářské řemeslo	24
2.5.6	Oheň	24
2.6	Duše a duchové.....	25
2.6.1	Duše.....	25
2.6.2	Duše mrtvých.....	25
2.6.3	Duchové.....	25

2.6.4	Velká matka zvířat – ženští duchové.....	26
2.6.5	Pomocní duchové	26
2.6.6	Tajný jazyk	27
2.7	Šamanův vzhled a hudba	27
2.7.1	Buben.....	27
2.7.2	Oděv	28
2.7.3	Hudba	30
3	Sibiřský šamanismus očima Západu	31
3.1	Šamanismus za chodu dějin.....	31
3.1.1	Netolerance šamanismu	31
3.1.2	Nová náboženství	32
3.2	Revitalizace šamanismu.....	33
3.3	Současný západní zájem o šamanismus.....	33
3.4	Literární tvorba Pavlíny Brzákové.....	35
3.4.1	<i>Dědeček Oge – Učení sibiřského šamana</i>	35
3.4.2	<i>Shrnutí Dědečka Ogeho</i>	39
3.4.3	Další díla.....	40
3.5	Jindřich Štreit.....	40
3.6	Tomáš Boukal	41
3.7	Komparace	41
3.7.1	Porovnání Burjatů.....	44
3.7.2	Vodka	45
4	Závěr.....	47
5	Seznam literatury.....	48

1 Úvod

Na území Sibíře se nachází mnoho etnických skupin, které se v podobných formách věnují šamanismu. Tato práce se zaměří na vybraná etnika, která musela projít temným obdobím, jež zažívala zejména v minulém století. Tamní komunistický režim se totiž rozhodl, že šamanismus nebude akceptovat. Sibiřský šamanismus se zde nesetkával s pozitivním ohlasem.

Cílem této práce je porovnání sibiřského šamanismu tak, jak ho chápou religionisté a etnografové, jako jsou zejména M. Eliade, T. A. DuBois, G. Xenofontov a P. Vitebsky, s obrazem, který si utvořili novodobí čeští autoři. Jako hlavní dílo ke srovnání s etnografickým popisem šamanismu byla vybrána beletristická kniha od Pavlína Brzákové, která se tímto tématem zabývá i ve svých ostatních dílech. Okrajově budou zmíněny také knihy od Jindřicha Štreita a Tomáše Boukala. Hlavní metodou této práce je tedy komparativní analýza textů.

V první části práce je představen šamanismus tak, jak tento fenomén zachycují dřívější i nynější etnografové. Bude ukázáno, co vše se skrývá pod tímto termínem a také skutečnost, že slovo „šaman“ vlastně nachází svůj původ právě v jednom ze sibiřských etnik. Práce se zaměřuje na čtyři vybraná etnika, jimiž jsou Jakuti, Burjati, Evenové a Evenkové (Tunguzové), z nichž pak zejména Evenkové a následně i Burjati budou předmětem srovnání v druhé části práce.

Jednotlivé kapitoly se zabývají tím, jak se vlastně takový člověk stane šamanem, co tomu předchází a jak celý proces probíhá. Následně bude představeno, jak šamani vnímají svou kosmologii a rozdělení světa. V neposlední řadě také to, co vše se pojí a je nezbytné při vykonávání potřebných šamanských rituálů a obřadů.

Druhá část této práce se zaměří na to, jak fenomén šamanismu vidí západní svět. Pozornost bude zaměřena na proměnu šamanismu v postupném chodu času, jak se tento fenomén musel vyrovnat s netolerancí ze strany režimu a jak nyní vzrůstá zájem o šamanské praktiky.

2 Etnografie sibiřského šamanismu

2.1 Šamanismus

V literatuře se často setkáváme s názorem, že šamanismus nelze chápat jako druh náboženství, ale jako určité praktiky, které se vyskytují v různých podobách mezi mnohými kulturami.¹ Šamanismus má mnoho podob a mezi některými kulturami si ho velice váží. Je totiž velmi úzce spjat s lovem a obchodem se zvířaty a tím i s potřebou přežití. Šaman se tedy v tomto smyslu stává ústřední postavou. Lovci se obracejí k šamanovi, aby jim zajistil úspěšný lov, a ten se zase obrací na duchy zvířat, se kterými naváže kontakt, aby byl lov zdařilý. Ale není to jen lov, co šamana vyzdvihuje. Je to i jeho léčitelská stránka, uzdravování duše, putování podsvětím i nebem, ale také předpovídání budoucnosti a podávání užitečných rad. Šaman je ten, který dokáže navázat kontakt s duchy, mrtvými a ochraňuje svou komunitu díky vcítění se do přírodních procesů. A odkud se vlastně vzalo slovo „šaman“? Toto slovo nachází svůj původ u Tunguzů neboli Evenků, kteří se vyskytují ve východní části Sibíře.²

Mircea Eliade, významný religionista, který se věnoval zejména studiu šamanismu, ve svém díle *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*³ uvedl, že „u mnoha kmenů existuje vedle šamana také kněz obětník, nemluvě o tom, že každá hlava rodiny je rovněž hlavou domácího kultu. Šaman však zůstává hlavní osobou, protože v celé této oblasti, kde extatická zkušenost je považována za zkušenost náboženskou v pravém slova smyslu, je šaman – a pouze on – velkým mistrem extáze. První a možná nejpřesnější definice tohoto složitého jevu tedy bude znít takto: šamanismus je technika extáze“.⁴ Konkrétně pak ve svém slovníku uvádí definici šamanismu takto: „šamanismus není vlastně náboženství, ale soubor extatických a terapeutických metod, jejichž účelem je získat kontakt se souběžným, ale neviditelným světem duchů, a jejich podporu při správě věcí lidských“.⁵

Dalším poznatkem Eliadeho je, že s magickými a kouzelnickými praktikami se můžeme setkat víceméně po celém světě. Avšak šamanské praktiky mají jisté

¹ VITEBSKY, P. *Svět šamanů*. Praha: Knížní klub, Práh, 1996, s. 11.

² BOWIE, F. Šamanismus. In: BOWIE, F. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, s. 184.

³ ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*. Praha: Argo, 1997.

⁴ Tamtéž, s. 25.

⁵ ELIADE, M. a CULIANU, I. P. *Slovník náboženství*. 2. vyd. Praha: Argo, 2001, s. 231.

specifikace. Z toho vyplývá, že kouzelníka nemůžeme považovat jednoduše za šamana. Šaman ovládá techniky, které jsou jeho vlastní, a tudíž se i stává znalcem transu. V tomto stavu pak dochází k letu duší do nebes nebo do podsvětí.⁶

Thomas A. DuBois považuje Eliadeho práci za jednoznačně nejvlivnější studii o šamanismu podílející se na jeho formování. Avšak zmiňuje, že se najdou i jisté kritiky jeho práce. DuBois uvádí badatele, jako jsou Åke Hultkrantz, Anna-Leena Siikalová anebo také Juha Petiäinen, kteří podle jeho slov Eliadeho dále rozšiřovali. Dalším badatelem, kterého zmiňuje, je Hans Findeisen, který podle něj přispěl do vědy svou „provokující“ studií o tom, jak se šamanova extáze přesouvá do oblasti posedlosti.⁷

Spor, který vznikl mezi mnohými antropology, byl i o původ slova *šaman*. Hultkrantz byl zastáncem Eliadeho, který používání tohoto slova vztahoval k tradici, jež se vyskytovala v Euroasii. Jiní antropologové zastávají názor, že toto slovo má svůj určitý význam také mezi africkými a australskými tradicemi. DuBois zmiňuje i Alice Kehoeovou, která odmítá zobecňování slova *šaman* a jeho významu. Výhradně prosazuje názor, že se tento termín má vrátit ke svým kořenům, tedy na Sibiř.⁸ K definici slova *šaman* se připojuje i Roger Walsh, který uvádí, že toto slovo může mít svůj původ buď indický, nebo tunguzský.⁹

DuBois tedy shrnuje význam šamanismu takto: „*šamanismus je používán k pojmenování tradic duchovního cestování, které charakterizují různé kulturně uznávané a definované stavy transu a které se provádí z řady nejrůznějších důvodů, včetně léčení, věštění a ovlivňování štěstěny. Nicméně je důležité si uvědomit, že termín šaman bývá v pracích různých výzkumníků definován různě a ze stran otázek jeho vymezení často probíhají v rámci oboru bouřlivé diskuse*“.¹⁰

⁶ ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 26.

⁷ DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*. Praha: Volvox Globator, 2011, s. 35-36.

⁸ Tamtéž, s. 36.

⁹ WALSH, R. *The world of Shamanism: New Views of an Ancient Tradition*. [online]. Woodbury, Minnesota : Llewellyn Publications, 2007 [cit. 7.2.2019]. Dostupné na <https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=skpT5taoDi0C&oi=fnd&pg=PT10&dq=Walsh,+Roger,+The+World+of+Shamanism:+New+Views+of+an+Ancient+Tradition&ots=bKeSfZuHiL&sig=nST8tqiUwYDYmOkO4bs_ehQESn4&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true>

¹⁰ DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 36.

K šamanismu patří i obřady s oběťmi a v neposlední řadě i zázraky, které se podle mnohých vyprávění opravdu staly. Takovým příkladem je třeba vzkříšení mrtvých nebo léčba lidí, kteří jsou posedlí.

2.2 Sibiř

2.2.1 Geografie a klimatické podmínky

Ruská federace tvoří více než 17 mil. km² zemského povrchu, a proto je největším státem světa. Největší část Ruska však tvoří Sibiř, která je proslulá svými nehostinnými a mrazivými podmínkami. Její povrch tvoří zejména tajga a tundra. Na Sibiři dokáže rtuť teploměru sestoupit až k -70 °C. Tato oblast je také velmi řídko osídlena a táhne se od pohoří Ural až po Pacifický oceán. Zajímavostí je, že Sibiř je propojená nejdelší železnicí světa, která tvoří 9 288 km a svůj počátek má v Moskvě a vede až do Vladivostoku.

Za zmínku stojí také řeky, které touto oblastí protékají. Mezi ně řadíme Ob, Jenisej, Lenu a Amur. Tyto řeky jsou důležitou součástí pro život některých etnických skupin. U Jakutů to je řeka Lena a u Nanajců je to řeka Amur.

2.2.2 Obyvatelé

V mrazivých sibiřských podmínkách dokáží přežít jedině zvířata, která jsou k tomu uzpůsobena. Příkladem jsou jakutští koně a sobi. Jako další to jsou pak sibiřští husky, vlci a medvědi.

V těchto klimatických podmínkách dokáží přežít jen některé etnické skupiny, kterými jsou například Něnci, Mansové a Chantové, kteří obývají západní část Sibiře. Na severu Sibiře to pak jsou Nganasani. Východně od Nganasanů žijí Evenkové, Evenové, Jukagirové a v povodí řeky Leny žijí Jakuti. Čukotský poloostrov je domovem Čukčů, Eskymáků a Kamčatka je domovem Korjáců. Jižně od těchto dvou poloostrovů je ostrov Sachalin, který obývají Orokové a Ainuové. Na Dálném východě pak můžeme nalézt Nanajce. V Jižní části Sibiře žijí Burjati, Altajové a Tuvinci.

Šamanismus se může u mnohých etnik různě lišit. Tyto odlišnosti mohou být zapříčiněny geografickými nebo klimatickými rozdíly.¹¹

¹¹ GRIM, J. A. *The Shaman: Patterns of Religious Healing Among the Ojibway Indians*. [online]. University of Oklahoma, 1983 [cit. 7.2.2019]. Dostupné na

2.3 Vybraná šamanská etnika na Sibiři

Gavril Xenofontov ve své knize *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*¹² popisuje pověsti a způsob života zejména Jakutů, ale také Burjatů a Evenků. Na Xenofontovi je pozoruhodné to, že on sám pochází z rodu Jakutů. Xenofontov navštěvoval sibiřské domorodé obyvatele a od nich sbíral informace, ze kterých následně vydal knihu.

Dalším významným autorem je Piers Vitebsky, anglický antropolog, který se kvůli svým studiím vypravil do sibiřské vesnice Sebjan, kde sbíral informace o způsobu života místních Evenů. Vitebsky výstižně nazval Eveny, jako „sobí lidí“, podle čehož pak pojmenoval i svou knihu *Sobí lidé: život se zvířaty a duchy na Sibiři*.¹³

Pro přiblížení způsobu života a šamanismu jsem si vybrala čtyři sibiřská etnika. Těmi jsou Jakuti, Burjati, Evenové a Evenkové.

2.3.1 Jakuti

Tato etnická skupina žije v oblasti Jakutsk u povodí řeky Leny. Jakuti přísluší do altajské jazykové skupiny, části tunguzské, a jejich jazyk se nazývá jakutština. Pro tuto společnost je velice charakteristický chov koní. Jakutský kůň není příliš velký, ale zato je to vysoce odolné a statné zvíře, díky klimatickým podmínkám, které se v dané oblasti nacházejí. Pro Jakuty je také důležitý chov sobů.

Jakuti jsou zejména lovci. V nehostinných podmínkách Sibiře je proto důležité, aby příslušník tohoto etnika byl zdatný a vytrvalý. Ovšem přicházejí i různé nemoci, které mohou postihnout kohokoliv. Příkladem jsou neštovice. Když propukne tato virová epidemie, šamani začnou hledat bezpečné útočiště. Podle pověsti, která se vypráví v Jakutsku, se šaman promění v býka a začne nelítostný boj s býkem neštovic. Na základě tohoto souboje vyjde buď šaman jako vítěz, a tím tedy i přežije, nebo je poražen býkem neštovic a tím tedy epidemií.¹⁴

<https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=Xpok57qPZcIC&oi=fnd&pg=PR11&dq=Grim+the+s+haman+&ots=Qkr4aWHAgd&sig=xZhvsTFnYXC75RcCHyFZVMEGo4c&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true>

¹² XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*. Praha: Argo, 2001.

¹³ VITEBSKY, P. *Sobí lidé: život se zvířaty a duchy na Sibiři*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.

¹⁴ XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 75-76.

Velmi specifická je situace, kdy se člověk stává šamanem. Je to náročný a dlouhý proces. Zprvu se prý budoucím šamanům zatemní rozum. To nastává v raném období jeho života (kolem 8. roku), poté tato nemoc trvá pár let. Nastávajícího šamana přepadávají záchvaty, ale poté se zase utiší. Dalším znakem tohoto procesu jsou šamanské zpěvy. Nyní přichází nejdůležitější část celého procesu. Budoucí šaman prožívá rozkouskování svého těla neboli *ettenii*. Toho se zhostí duchové zemřelých šamanů a předkové čekatele. Od těla se oddělují kosti a maso. Celé se to odehrává na místě, v němž není jediného člověka nebo zvířete. Tělo budoucího šamana několik dní nehybně leží. Nepozře ani jídlo, ani pití. Až poté k němu smí přijít jeden člověk. Tím člověkem je někdo, kdo je neposkvrněný jediným hříchem.¹⁵

Zasvěcení je další část celého procesu, kterého se musí zhostit budoucí šaman. Zasvěcení nastává potom, co je tělo rozkouskováno. K tělu přichází jiný šaman, který je jeho učitel, a provádí zasvěcovací rituál. Učitel ukazuje mladému šamanovi veškeré cesty, které mohou vést k neštěstí. Uvádí se, že za každíčkou kost, která se nachází v šamanově těle, duchové žádají právě jednu osobu, která je příbuzná s nastávajícím šamanem.¹⁶

Eliade popisuje šamanský obřad čtyřmi fázemi:

1. vzývání pomocných duchů;
2. objevení příčiny potíží, kterou je nejčastěji zlý duch, jenž ukradl duši nemocného nebo vnikl do jeho těla;
3. vyhánění zlého ducha hrozbami, hlukem atd.;
4. šamanův výstup do nebe.¹⁷

Součástí je také extatická cesta. Na této cestě šaman doprovází duši obětovaného zvířete do nebe. Při této cestě je také samozřejmě zapotřebí určitých symbolů. Jako je například přesně daný počet stromů, který je propojen nití z koňské srsti. Šaman pak napodobuje let ptáka, tedy cestu do nebe, kde má několik zastávek, aby se obětoval tamnímu duchovi. Tento obřad, jak uvádí Eliade, může mít ovšem mnoho jiných podob.¹⁸

¹⁵ Tamtéž, s. 42.

¹⁶ Tamtéž, s. 42-44.

¹⁷ ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 200.

¹⁸ Tamtéž, s. 202.

Pro šamany je typická zvířecí matka. Tato zvířecí matka, jak popisuje Xenofontov u kangalaských Jakutů, má podobu ptáka s charakteristickým zobákem, drápy a ocasem. Tato zvířecí matka se objevuje při zrodu šamanovy duše a jejím úkolem je podílení se na výchově šamana. Jako další pak uvádí Jakuty z povodí Viljuje, kteří mají za svou zvířecí matku býka, která se šamanovi zjeví pouze třikrát za život.¹⁹

Jakuti rozlišují dva druhy zpěvů – běžný a šamanský. Druhý, šamanský zpěv, se označuje *kuturar*. Toto slovo vyjadřuje zajetí duše nebo dokonce pomatenost. Ten, kdo zpívá, není šaman, nýbrž sama duše, která se přemístila do šamanova těla.²⁰

2.3.2 Burjati

Etnikum Burjatů se nachází blízko Bajkalského jezera, což znamená jižní část východní Sibiře. Burjati se řadí do mongolské části altajské jazykové skupiny. Významný je pro ně chov dobytka a jejich šamanismus je z velké části ovlivněn nedalekým buddhismem.²¹

Šamanem se stává člověk, který projde náročným procesem. Zprvu je budoucí šaman dlouho nemocný. Následně, když je v bezvědomí, se prý u budoucího šamana sejdou mrtví šamani a on pociťuje, jako by ho bili, mučili, odřezávali maso nebo vybírali vnitřnosti. Další krok je ten, že jeho duši získají duchové předků. Ti ji poučují. Na konci vezmou jeho maso a vaří ho, dokud neuznají, že je to v pořádku.²²

Pro Burjaty je důležitá každoroční pouť do hor, která se koná v létě. V horách vzdávají čest dřívějším šamanům a klaní se jejich hrobům. S sebou nesou kravské mléko a ovci, jako oběť, která bude při obřadu podříznuta. V rámci obřadu se říkají modlitby.²³

Specifickým symbolem je pro Burjaty hůl, na jejím vrchu se nachází koňská hlava. Tuto hůl pak využívají při svých extatických cestách šamani. Šamani tancují na holi, jako by seděli na koni.²⁴

¹⁹ XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 48-64.

²⁰ Tamtéž, s. 178.

²¹ GAUTHIER, Y. Xenofontov aneb Strážce chrámu. In XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*. Praha: Argo, 2001, s. 19.

²² XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 78-79.

²³ Tamtéž, s. 85.

²⁴ ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 392.

2.3.3 Evenové

Toto etnikum obývá oblast východní Sibiře. Jejich jazyk patří stejně jako jazyk Jakutů a Burjatů do altajské jazykové skupiny, tunguzsko-mandžuské větve.

Právem toto etnikum označuje Piers Vitebsky za „sobí lidi“, neboť chov sobů je pro ně klíč k přežití. Sob polární je extrémně vytrvalé zvíře, které dokáže přežít velmi kruté podmínky, vládoucí na Sibiři. Zprvu toto zvíře pouze lovili za účelem potravy, postupem času si ho ale zdomestikovali, což je velice pozoruhodné. Nyní jim sobi slouží jako způsob dopravy, nástroj pro další lov a samozřejmě i způsob příjmu peněz. Ze sobí kůže se Evenové i šatí, jejich mléko pijí a maso konzumují.

2.3.4 Evenkové

Evenkové se nazývají také Tunguzové. Právě u této etnické skupiny nacházíme původ slova „šaman“. Toto sibiřské etnikum přísluší do altajské jazykové rodiny, do tunguzsko-mandžuské větve a jejich jazyk se nazývá evenština.

K vyvolení u Evenků, kteří obývají oblast Mandžuska, dochází dvojným způsobem. Buď je jedinec příslušník klanu, nebo je to ten, který není závislý na žádném klanu. Pokud jedinec patří do nějakého klanu, své schopnosti pak dědí. Zdědí je po svém dědovi, tudíž ob generaci. Proč tomu tak je? Vysvětlení je jednoduché: syn se totiž musí postarat o svého otce, o jeho potřeby. Ke svým schopnostem jedinec dospěje tehdy, pokud už měl nějakou extatickou zkušenost. U Evenků je dítě vychováno tak, aby se mohlo stát šamanem. Svou roli zde hraje také faktor první extáze. Pokud vůbec nepřijde, klan pak na svého vyvolence zanevře. Může však nastat opak a k vyvolenému se dostaví první extáze dříve. Tento jedinec pak uteče do hor, kde stráví sedm dní. Posléze se navrací v zuboženém stavu. Do dalších deseti dnů začíná „cosi bručet“ a poté vyzve nějakého šamana, aby přinesl oběti bohům. Následuje obřad zasvěcení.²⁵

Iniciaci u Evenků Eliade popisuje tímto způsobem: vyvolený musí být nemocen. Následně je jeho tělo rozkouskováno. Poté se musí vypít jeho krev, čehož se zhostí zlí duchové (duchové mrtvých šamanů). Hlava vyvoleného je hozena do kotle, kde se nacházejí i kusy kovů. S těmi pak budou tvořit obřadní oblek. Dále také Eliade popisuje další zkušenost šamana a to, že za oním šamanem přišli jeho předkové a zasvětili ho. Následně ho propíchnali šípy a adept ztratil vědomí. Jeho

²⁵ Tamtéž, s. 34.

maso bylo rozsekáno a vytrhali mu všechny kosti, které pak spočítali. Kdyby nějaká kost chyběla, znamenalo by to, že by se adept nemohl stát šamanem. Poté po dobu celého léta nesměl pít ani jíst.²⁶

Po extatickém vyvolení následuje obřad zasvěcení, který Eliade popisuje takto: „*po extatickém vyvolení obvykle následuje období předávání zkušeností, během kterého je adept náležitě zasvěcen starým mistrem. Právě tehdy se prý budoucí šaman učí zvládat mystické techniky a seznamuje se s náboženskou a mytologickou tradicí kmene. Často, ale ne vždy, je přípravné období završeno řadou obřadů, které se obvykle nazývají iniciací nového šamana*“.²⁷

Stejně jak je tomu s výchovou dítěte u Evenků v Mandžusku, tak je tomu i u Evenků v Zabajkálí. Dítěti je výchova uzpůsobena tak, aby se mohl stát šamanem. Zde však následuje rozdíl. V Zabajkálí je dítě připravováno na zkoušky, které musí podstoupit. Mezi tyto zkoušky patří výklad snů, věštění a další. Pak nastává důležitý okamžik. Adept, jenž je v extázi, popisuje zvířata. Tato zvířata jsou mu poslána od duchů, aby si z nich ušil oblek. Po tomto okamžiku nastává shromáždění, na kterém je sob obětován zemřelému šamanovi. Adept si na sebe oblékne oblek, který si měl ušít ze zvířat, a nastává jeho čas, kdy předvede svůj um. V Mandžusku jsou dítěti zkušenosti předávány a o jeho dalším vývinu rozhodnou jeho extatické schopnosti. Po přípravě přichází na řadu iniciace.²⁸

Eliade popisuje zasvěcování šamana tak, že se před domem vztyčí stromy, zbavené větších větví *turö*, a spojí se provazem *sijim*. Adept se posadí mezi *turö* a začíná bubnovat. Následně starý šaman začne přivolávat duchy a navádí je za adeptem. Duchy svolává pomocí kroužku *jújdu*. Aby byli přítomní přesvědčeni, že duch za adeptem opravdu přišel, starého šamana se duchové pečlivě vyptávají a on pak říká do detailů duchův život. V neposlední řadě pak šaman vyšplhá na *turö*, kde pak pověsí svůj oděv. Tento obřad má trvání od 3 do 5 dnů. Někdy až do 9 dnů. Pokud to uchazeč dokáže, tak přinese oběť duchům klanu.²⁹

²⁶ Tamtéž, s. 56.

²⁷ Tamtéž, s. 110.

²⁸ Tamtéž, s. 110-111.

²⁹ Tamtéž, s. 111.

V souvislosti s iniciací Eliade zmiňuje dva důležité poznatky. Tím prvním je provaz, který je vlastně „cesta“, a druhým je „obřad výstupu“. Ona cesta vyjadřuje spojení země s nebem. Šamanův výstup na strom pak znamená postup do nebe.³⁰

U Evenků také dochází ke slučování tradic, jak uvádí Eliade. Jejich šamanismus popisuje jako složitý a dá se v něm nalézt mnoho jiných tradic. I u Evenků došlo k jistému poklesu zájmu o šamanismus. Evenkové si to vykládají tím, že dřívější šamani byli mocní a odvážní.³¹

Šaman je nezbytný při léčení nemocí, vymytání démonů, odnáší oběti do podsvětí či nebe a v neposlední řadě má za úkol udržovat duševní rovnováhu. Pro Evenky je charakteristické, že přiřazují důležitý význam duchům. Ať už to jsou duchové z podsvětí, nebo duchové z našeho světa. Dále Eliade zmiňuje seance, které evenští šamani pořádají. Dávají oběti a také pořádají rituály, aby byl šťastný lov. Eliade zmiňuje tři důležité důvody, pro které se pořádají obřady:

1. oběti předkům a mrtvým v podsvětí;
2. hledání a navrácení duše nemocného;
3. doprovázení zemřelých, kteří nechtějí opustit tento svět, do země stínů a jejich začlenění do tamního prostředí.³²

2.4 Jak se stát šamanem

Každý šaman má v závislosti své kultury jiné povinnosti a jsou na něj kladeny jiné nároky. Ale jak se vlastně člověk šamanem stane? Je to dar, který zjistí v průběhu života nebo se s ním už rodí? Ve většině literatury se uvádí, že šamanem se člověk již rodí a v průběhu času se v něm ony šamanské schopnosti probudí. Je zkrátka k šamanství předurčen. A také vyvstává otázka, zda jsou šamanské schopnosti opravdu dar. Vyvolený šaman nabyde svých schopností většinou bez jeho souhlasu. Stává se posedlým a přináší mu i určité utrpení. Šaman se pak stává do konce života svými schopnostmi poznamenaný. Není také pravidlem, že šamanem mohou být pouze muži.

„Budoucí šaman může mít určité psychické, emocionální nebo dokonce fyzické vlastnosti, které vytvářejí předpoklady nebo potenciál pro šamanství. Budoucí

³⁰ Tamtéž, s. 111.

³¹ Tamtéž, s. 205.

³² Tamtéž, s. 205-206.

*šaman může také prodělat vážnou nemoc nebo zkušenost blízké smrti, které předznamenají jeho vstup do šamanské role“.*³³

Jak nabyt šamanských schopností popisuje Eliade dvěma možnými základními způsoby:

1. zdědění šamanského povolání
2. spontánní vybrání („volba“ či „vyvolení“)³⁴

Jsou zde také jiná etnika, která si povolání šamana vybrala sama, z vlastního přesvědčení. Mezi tyto etnika patří například Altajci. Dalším způsobem, jak se stát šamanem je ten, že onoho budoucího šamana si zvolí přímo klan, jako tomu je u Evenků.³⁵

Po některém z těchto způsobů získání šamanských schopností však musí šaman projít i zasvěcením, aby mohl být ostatními respektován. Eliade uvádí tyto dva druhy poučení:

1. povahy extatické (sny, stavy transu atd.)
2. povahy tradiční (šamanské techniky, jména a úlohy duchů, mytologie a genealogie klanu, tajný jazyk atd.)³⁶

Budoucím šamanem se stává ten, kdo se podrobil všem iniciačním zkouškám, které jsou po něm požadovány a dostalo se mu i patřičného a velmi komplikovaného vzdělání.³⁷

2.4.1 Inicie

Nyní lze přejít k obecným charakteristikám šamanské iniciace na Sibiři. S iniciací budoucího šamana jsou spjaty různé formy nemocí a snů. Tyto děje pak mají upozorňovat příslušného jedince na to, že právě on byl vyvolen. Iniciační zkušenosti se poté dějí u onoho vyvoleného „odborníka“. Dalším prvkem, který následuje je, že po části teoretické přichází na řadu i praktická. V praktické části se vyvolený setkává se starými znalci.³⁸

³³ DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 73.

³⁴ ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 31.

³⁵ Tamtéž, s. 31.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Tamtéž, s. 31-32.

³⁸ Tamtéž, s. 49.

DuBois píše o nemoci, která se projevuje u šamanů. Je to situace, kdy jsou zavedeni k duchu či duchům, kteří se dobrovolně přihlásili k léčení a přežití. Dalším charakteristickým prvkem je životní krize. Tato krize pak šamana přivádí k úplnému kontaktu s duchy, od nichž pak sbírá rady. Dále DuBois uvádí prvky, jako jsou například vnímání duchovna nebo místo, kam se narodí.³⁹

Eliade uvádí, že „*veškeré extatické zkušenosti, které rozhodují o poslání budoucího šamana, zahrnují tradiční schéma iniciačního obřadu: utrpení, smrt a zmrtvýchvstání*“.⁴⁰ Z tohoto vyplývá, že jakákoliv nemoc, vyjadřující povolání, je spjatá s iniciačním procesem. Tento proces vytváří utrpení, a to je shodné s utrpením iniciačním. Nemocný budoucí šaman se pak dostává do velmi těsné blízkosti se smrtí.⁴¹

U Evenků se často stávalo, že nemoc šamana přišla až po smrti již fungujícího šamana. Mezi příznaky iniciace DuBois uvádí: „*záchvaty pomatenosti, nadměrná ospalost, emocionální výbuchy, vyhledávání samoty nebo nechutenství*“.⁴²

2.4.2 Šamanova síla

Nezbytnou součástí šamana je jeho síla. Lidé by asi těžko chodili prosit o rady a léčit se za slabým článkem jejich komunity. Šaman má charakterizovat oporu a sílu celé společnosti. Má usilovat o prospěch jeho lidí. Odkud se ale bere tato síla? Šaman říká, že tuto sílu čerpá z říše duchů, která spočívá v předmětech, které při sobě má. Dále v jeho bubnování a písních, které při rytmu bubnu zpívá.⁴³

Šaman se může stát méně mocným na základě jiného způsobu, jak k šamanským schopnostem přišel. Tak tomu je u těch, kteří se šamanem stali z vlastní vůle, anebo z vůle klanu, jak již bylo popsáno u způsobu nabytí šamanských schopností. Na rozdíl od těch, kteří byli zvoleni tradičním způsobem (zděděním nebo spontánním vybráním).⁴⁴

2.4.3 Bílí a černí šamani

Šamani se dělí na dvě skupiny, a to buď na bílé, nebo černé. Bílí šamani dostávali požehnání pro lidi a zvěř od duchů či bohů, které přivolávali z vyššího

³⁹ DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 74-75.

⁴⁰ ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 49.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 87.

⁴³ VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 25.

⁴⁴ ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 31.

světa. Také neměli ve zvyku se uvádět do stavu transu, oproti černým šamanům. Ti naopak komunikovali s duchy, kteří pocházeli z podsvětí a též komunikovali s nemocemi.⁴⁵

Rozlišení těchto dvou druhů šamanů u Burjatů vypadá tak, že první jsou v kontaktu s bohy a ti druzí s duchy. Oděv mají buď bílý, nebo černý. Mezi těmito dvěma druhy šamanů panuje nepřátelství. Podle pověstí byl nejdříve bílý šaman, a poté se objevil černý šaman.⁴⁶

Toto rozlišení, na bílé a černé šamany, však není podmínkou u všech etnik. Mezi etnika, která takto šamany rozdělují, patří Jakuti nebo Burjati.⁴⁷

2.5 Šamanské symboly a kosmologie

Thomas A. DuBois uvádí definice Bäckmanové a Hultkrantzové: „*aby mohli šamani duchovně cestovat, musí mít představu kosmu, který sestává z různých úrovní, časových dimenzí nebo lokalit, a také představu duchovních entit, s nimiž mohou vést rozhovor. Tyto entity se stávají důležitými při profesionálních povinnostech a terapeutických strategiích šamanů, a mnoho praktikujících poukazuje na své znalosti kosmu jako na základní znak svých schopností a pevnosti vztahů s duchovními pomocníky*“.⁴⁸ Dále DuBois zmiňuje slova Hamayonové, že „*kosmologie různých šamanských tradic mají tendenci spočívat na určité teorii kosmu, s ní spojené teorii společnosti a zprostředkující a ústřední teorii jedince*“.⁴⁹

Základem šamanských tradic je kosmologie, která může být i složitá, avšak se dá předvídat. Svět se skládá z viditelných i neviditelných prostor, oddělených světů, které mohou být různě uspořádány. Eliade je chápal jako vertikálně uspořádané, avšak mohou být i uspořádané horizontálně, tedy propojené oblasti nebo oblasti, které se překrývají. Zvláštní místo v kosmologii mají mrtví, kteří mnohdy cestují po cestách, které jsou známé právě šamanům a také jejich duchům průvodcům. Podle šamanů se jejich duchovní cesta pohybuje kosmem nahoru anebo dolů. Šamanské

⁴⁵ VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 35.

⁴⁶ ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 168.

⁴⁷ VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 35.

⁴⁸ DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 54-55.

⁴⁹ Tamtéž, s. 56.

tradice však vyprávějí i o kosmologii, která zahrnuje „*horizontální - pozemské - složky*.“⁵⁰

2.5.1 Posvátný strom

U Jakutů je to například strom *Yjuk Mas*, který označují za strom osudu a šaman je oním jedním výhonkem na jeho větvoví.⁵¹

U Evenků je to strom *tuuru*. Bůh prý stvořil dva stromy: jedli (žena) a modřín (muž). Na těchto stromech se učí duše, které jsou přislíbeny šamanismu. V tomto stromu jsou jakási hnízda, a čím výše je ono hnízdo, tím lepší rozhled má pak šaman v něm pobývající. Z toho plyne, že šaman bude moudřejší a silnější.⁵²

2.5.2 Sféry kosmu

*„Obyvatelé Sibíře od nepaměti věří, že svět je rozdělen na tři sféry. Lidské bytosti žijí v prostřední sféře, do vyšší se mohou dostat pouze malým otvorem. Horní svět má pevný povrch s krajinou i se zvířaty a je rozdělen na několik dalších vrstev. Lovci na dalekém severu věří na rozčlenění třívrstvé. Na jihu, pod vlivem blízkých velkých říší panovalo přesvědčení, že vrstev je mnohem více a nejvyšší vládce Baj Ulgen žije dokonce na deváté či šestnácté úrovni. Podobným způsobem se rozvrstvuje i Dolní svět, který je často považován za království mrtvých. Tyto světy jsou v mnohém podobné našemu světu: mají své řeky, hory i tvorstvo.“*⁵³

Svět tedy sestává ze tří vrstev, navzájem propojených. Horní svět, země a Dolní svět neboli nebe, země a podsvětí. Tyto světy jsou propojené ústřední osou. Ústřední osa prochází otvorem, kterým sestupují mrtví do podsvětí a na druhé straně bohové na zem. Šamanova duše tudy letí nahoru do nebe anebo naopak sestupuje do podsvětí.⁵⁴

Vitebsky uvádí, že podstatným rozdílem mezi těmito světy je střídání dne a noci. Když v jednom je noc, v dalším je automaticky den. U Jakutů panuje názor, že v horním světě vládne zima, a proto není divu, že se šaman navrácí z tohoto světa s rampouchy.⁵⁵

⁵⁰ Tamtéž, s. 65-71.

⁵¹ XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 175.

⁵² Tamtéž, s. 81.

⁵³ VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 17.

⁵⁴ ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 226.

⁵⁵ VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 17.

2.5.3 Střed světa a Vesmírná hora

Symbol „Středu“ Eliade popisuje jako prostor, kudy se dá jít do jiného místa v celém posvátném prostoru. Nebe a zem spojuje Vesmírná hora, z výstupu na tuto horu tak plyne i navštívení Středu světa. Vesmírnou horu nazývají v každé oblasti trochu jinak. U Burjatů například Sumbur, Sumur nebo Sumer. U Jakutů pak šaman stoupá na horu a ta má sedm úrovní. Samotný vrchol se pak nachází v Polárce („pupku nebes“). Budoucí šaman tuto horu navštíví během iniciační nemoci, poté na ní přichází při svých extatických cestách.⁵⁶

2.5.4 Šamanův let

Sibiřským šamanům se přisuzuje schopnost létat. Někteří šamani mají na svém oděvu i různé ptačí prvky. Šamani létají nejčastěji v podobách ptáků. Někdy však také létají ve své vlastní podobě. Šamanské lety vyjadřují nadřazenost nad lidstvem, jeho úpadek. V dávných dobách mohli na nebe vstupovat všichni. Vstupovalo se po hoře, žebříku nebo stromu. Avšak postupný úpadek lidstva měl za to, že létat mohli pouze šamani. Lidé mohou létat jen po smrti, a to ještě jen tehdy, pokud putují do nebe.⁵⁷

2.5.5 Kovářské řemeslo

Kovářské povolání je skoro stejně důležité jako to šamanské. U Jakutů se vypráví, že člověk se stal kovářem od nejvyššího vládce kovářů v pekle. Tedy od zlého božstva. Burjatská představa zase praví, že od kováře na nebi sestoupilo jeho devět synů na zem, aby lidem ukázali, jak pracovat s kovem. Proč je vlastně kovářské řemeslo stejně důležité jako šamanské? Totiž tajemství práce s kovem je podobné iniciaci u šamanů, jde zde o magickou techniku.⁵⁸

2.5.6 Oheň

Pokud šaman ovládne oheň, pak to znamená, že se šaman stal duchem. Mezi další schopnosti šamana patří i to, že ho dokáže vzít do svého těla a následně chrlit ohnivé plameny z úst nebo nosu. I s iniciačním procesem se také pojí ovládní ohně.⁵⁹

⁵⁶ ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 226-231.

⁵⁷ Tamtéž, s. 398-399.

⁵⁸ Tamtéž, s. 394-395.

⁵⁹ Tamtéž, s. 396-397.

2.6 Duše a duchové

„Šaman je velkým „odborníkem“ na lidskou duši – jen on ji „vidí“, protože zná její „tvar“ i osud.“⁶⁰

2.6.1 Duše

V šamanství mají svou významnou roli duše. Duše lidí dokáží opustit tělo, když jsou k tomu vytvořeny ty správné podmínky. Duše šamanů dokáží putovat do jiných světů. Zbloudilá duše představuje naše svědomí a ta, která zůstala, má za úkol udržovat metabolismus v činnosti. Jestliže nastane stav, kdy se zbloudilá duše nevrátí, tak ta druhá dlouho nevydrží žít.⁶¹

Hamayonová uvádí, že duši mohou mít také rostliny. V určitých sibiřských společnostech mohou být rostliny považovány za živé. Obvykle duchům napomáhají buď trvale, nebo dočasně. Někdy se také mohou spojit s duchy. Hamayonová však tvrdí, že žádná rostlina nemůže být sama o sobě duchem. Vysvětluje to tím, že rostliny postrádají kapacitu autonomního pohybu, která je vlastností, jenž duch potřebuje.⁶²

2.6.2 Duše mrtvých

Jedinec, který je vyvolen k povolání šamana, se může setkat s duchem, který si právě jeho vyvolil. Vzniká mezi nimi určitý blízký vztah. Jedince se zmocní duše mrtvých předků a prochází zasvěcovacím procesem. Kdyby se chtěl jedinec bránit, není mu to nic platné. Po tomto iniciačním procesu mohou do jedince vniknout i další duchové. Jedinou podmínkou však je, že to musejí být duše mrtvých šamanů.⁶³

Eliade píše, že *„hlavní úlohou mrtvých při předávání šamanských schopností není ani tak to, že „se zmocní“ dotyčného jedince, jako to, že mu pomohou proměnit se v „mrtvého“ čili že jsou mu nápomocni, aby se i on sám stal „duchem“.“⁶⁴*

2.6.3 Duchové

Duchové představují podstatu věcí. Je to vlastně to, co dělá věc věcí. Duch stojí za původem různých situací, může také ovlivňovat lidský život a jeho city.

⁶⁰ Tamtéž, s. 28.

⁶¹ VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 13-14.

⁶² HAMAYON, R. Shamanism and the hunters of the Siberian forest: soul, life force, spirit. In: HARVEY, G. (ed.), *The handbook of contemporary animism*. London: Routledge, 2014, s. 292.

⁶³ ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 85.

⁶⁴ Tamtéž, s. 87.

I zvířata mají své duchy. Když se například jedná o silné a ohromné zvíře, tak samozřejmě má i silného ducha. „*Duchové se mohou sezdát s lidmi nebo je obdarovat svými vlastnostmi, ale stejnými vlastnostmi nás také mohou zničit.*“⁶⁵

Při šamanských cestách do různých světů šaman důvěřuje duchům průvodcům. Zvláštní pozornost mají pak duchové mrtvých, kteří cestují pouze po stezkách, které znají šamani a jejich duchové průvodci.⁶⁶

2.6.4 Velká matka zvířat – ženští duchové

Ženští duchové (nebeské manželky) nejsou od toho, aby jedince zasvětily do šamanských praktik. Jsou zde od toho, aby mu byly nápomocny při získávání extatických zkušeností, tj. jsou jeho ochránkyněmi. Šaman se snaží žít v nejlepším možném souladu s Velkou matkou zvířat. A proč vlastně? Protože právě ona je tou, která udílí nárok na to, aby byla lovena zvěř a následně se mohla konzumovat. „Ženští ochranní duchové“ udílí právo, tedy jim udílí pomocné duchy, bez kterých by se šamani nemohli obejít na jejich extatických cestách.⁶⁷

2.6.5 Pomocní duchové

Šaman má své pomocné duchy (též domácí). Mezi nimi dochází k jakémusi blízkému vztahu. Udržuje kontakt jak s duchy, tak s bohy. Mezi ním a duchy či bohy pak dochází k tomu, že je šaman prosí a vzývá je.⁶⁸

Zpravidla je podoba těchto pomocných duchů zvířecí (Altajci). U každého etnika je pak příslušná podoba nebo jméno ducha jiné.⁶⁹

Na začátku šamanské seance jsou nezbytní duchové, kteří mají zvířecí podobu. Seance neboli extatická cesta je do nebe či podsvětí. Pokud šaman vydává zvuk zvířat či dokonce předvádí jejich chování, pak víme, že pomocní duchové jsou přítomni. Můžeme zde hovořit i o posedlosti, ale přesnější výraz je, že se šaman zmocnil svých pomocných duchů.⁷⁰

DuBois charakterizuje duchy pomocníky jako oporu, kterou poskytují šamanovi v určitých situacích. Šaman si tyto duchy přivolává pouze v těžkých

⁶⁵ VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 13.

⁶⁶ DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 65.

⁶⁷ ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 84-85.

⁶⁸ Tamtéž, s. 89.

⁶⁹ Tamtéž, s. 90.

⁷⁰ Tamtéž, s. 92.

situacích při léčení, kdy je zapotřebí odborných znalostí. Tito duchové nejsou tolik významní. DuBois používá termín „zoomorfni duchové“, čímž označuje duchy, kteří se podobají zvířatům, a zároveň toto označení může být klamné, neboť jeden stejný duch může na sebe brát více podob a mít více účelů v šamanově životě. Duch na sebe tedy může brát podobu buď lidskou, zvířecí, anebo dokonce podobu nemoci či hory.⁷¹

2.6.6 Tajný jazyk

Nedílnou součástí iniciace je též tajný jazyk. Vyvolený jedinec se musí naučit tajný jazyk, pomocí něhož bude při obřadech komunikovat s duchy a též s duchy zvířat. Ovládnutí tajného jazyka ho naučí mistr nebo si ho osvojí od duchů.⁷²

Tajný jazyk je synonymum pro jazyk zvířat. Je tomu tak, protože tento jazyk je založený na napodobování zvířecích výkřiků.⁷³

2.7 Šamanův vzhled a hudba

K šamanovi také neodmyslitelně patří různé předměty, oděvy, symboly a v neposlední řadě i hudební nástroje, které využívá při svých seancích a obřadech.

V šamanských rituálech hrají velkou roli různé zvuky. Šamanův zpěv za doprovodu bubnu, náhlé výkřiky nebo dokonce napodobování zvířat vzbuzují u přihlížejících komplexní svět, který oni sami nemohou vidět. Hudba nebo také tanec je prostředníkem pro duchy, kteří skrz ni mohou mluvit či konat. Konkrétně pak tanec může být dramatický anebo hrát roli rozpravy.⁷⁴

2.7.1 Buben

Tento nástroj se řadí mezi základní prvky, které k šamanovi patří. O svůj buben se šaman nikdy nedělil a byl považován za nástroj k přivolání transu nebo duchovní cesty. DuBois zmiňuje slova M. Jankovicse, který píše, že hlava bubnu je vlastně jakási mapa noční oblohy, kde se v samém středu nachází Polárka. V jižní části Sibíře se spíše přiklání k názoru, že hlava bubnu je určité souhvězdí. Další

⁷¹ DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 92.

⁷² ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 93.

⁷³ Tamtéž, s. 93-94.

⁷⁴ DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 184-211.

názor je ten, že šamanům takového zobrazování bubnu jako nebe bylo oporou při orientaci v duchovní cestě.⁷⁵

DuBois uvádí slova Lishy Liové, že „*buben sám o sobě může představovat slunce v centru šamanského kosmu, jezero, koně nebo soba. Jeho dřevěná konstrukce ho nevyhnutelně spojuje se Stromem světa a prvky jeho struktury mají často souvislost s průchody mezi kosmickými říšemi nebo s typickými prostředky cestování, jako jsou lodě nebo koně. Blána bubnu zase nejenže spojuje buben s duchy pomocníky, ale nabízí také šamanovi podklad, na kterém lze zobrazit duchy průvodce, kosmické prvky a další důležité informace*“.⁷⁶

Buben šamana může odnášet do Středu světa (dovoluje mu létat a přivolávat duchy). Tlukot do bubnu šamanovi umožňuje, aby se setkal s duchovním světem.⁷⁷

Dřevo, ze kterého bude buben vyroben, nezávisí na šamanovi. On sám si ho tudíž nemůže vybrat. Za něj ho vybere nadlidská síla. U Altajců duchové řeknou šamanovi přesně, ve kterém lese a místě se jeho strom nachází. Jinde zase šaman posbírání dřevěné třísky. U Jakutů je strom vybrán, když do něj uhodí blesk.⁷⁸

Buben má oválný tvar a kromě dřevěného rámu je také vyroben z kůže. Tato kůže pak pochází z losa, koně anebo soba. Na kůži jsou pak vyobrazeny kresby. Kresby jsou u Evenků v podobě zvířat (nejčastěji ptáci, hadi) a u Jakutů černé a červené figurky, které mají představovat lidi a zvířata.⁷⁹

2.7.2 Oděv

Mezi další nezbytné věci, co šaman má, patří samozřejmě oděv. Oděvy se liší v závislosti na kultuře. V některých však nejsou vůbec. Pak jsou zde ale jiné charakteristické předměty, které má šaman při sobě. Jsou jimi například čepec, pás anebo bubínek, které nahrazují šamanův chybějící oděv. Šamanův oděv také představuje existenci posvátna anebo též kosmické symboly.⁸⁰

⁷⁵ Tamtéž, s. 220-223.

⁷⁶ Tamtéž, s. 222-223.

⁷⁷ ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 150-151.

⁷⁸ Tamtéž, s. 151.

⁷⁹ Tamtéž, s. 152.

⁸⁰ Tamtéž, s. 138.

Eliade uvádí, že „šamanův oděv představuje náboženský mikrokosmos, kvalitativně odlišný od okolního profánního prostoru“.⁸¹

Dále také uvádí, že oděv sibiřského šamana má podle slov Šaškova následující nezbytnosti:

1. kaftan, na kterém jsou zavěšeny železné kroužky a figurky představující bájná zvířata;
2. masku;
3. železný nebo kožený pektorál;
4. čepec, který byl podle autora jedním ze základních odznaků šamana.⁸²

Jakuti mají na oděvu zavěšené kovové ozdoby a uprostřed kaftanu mají vzadu pověšené kroužky, které představují slunce. Evenkové mají dokonce dva druhy oděvů. První oděv má podobu kachny a druhý oděv podobu soba a vzadu jim visí stuhy. U Burjatů je tomu trochu jinak. Tam šaman musí mít:

1. kožešinu (bílou, pokud mu pomáhají hodní duchové a černou, pokud mu pomáhají zlí duchové); na kožešině je našito několik kovových figurek;
2. čepec mající podobu rysa; po pátém umývání dostane šaman kovovou přilbu;
3. hůl s koňskou hlavou, dřevěnou nebo železnou – první je připravena na předvečer první iniciace.⁸³

Šaman má také při sobě různé figurky nebo předměty, které mu pomáhají při soustředění sil. Může mít také různě pomalované tělo, což má také svůj význam. Šamani si také na hlavy dávají parohy zvířat, které je symbolizují, nebo mají v rukách dvojici žezel, která jsou u každé etnické skupiny odlišná v závislosti na zvířatech, která jsou pro ně důležitá. U Evenků to jsou sobi, proto je ono žezlo zakončeno sobím kopytem. Burjati mají žezlo zakončené koňským kopytem a Jakuti koňským ohonem, opratí nebo uzdou.⁸⁴

⁸¹ Tamtéž, s. 139.

⁸² Tamtéž, s. 139.

⁸³ Tamtéž, s. 140-141.

⁸⁴ GAUTHIER, Y. Xenofontov aneb Strážce chrámu, s. 22.

Za zmínku také stojí dochované historické malby v jeskyních, na kterých jsou vyobrazeni lidé, šamani, zvířata, a dokonce i různé znaky.

2.7.3 Hudba

Hudba hraje velmi významnou roli při seancích. Pomáhá šamanovi dostat se do transu nebo se vydat na duchovní cestu. Za pomoci zpěvu pak může šaman navázat kontakt s duchy pomocníky. Oporu také nachází v obecnstvu, které se také účastnilo zpěvu. U některých etnik je toto povzbuzování šamana velmi důležité.⁸⁵

V různých šamanských tradicích se hudba může rovnat jakési „symbolické šifře“, pomocí které jsou pak rozpoznáváni určití duchové, šamani nebo příslušníci etnik. DuBois cituje Lishu Liovou, která charakterizuje vnímání duchovní cesty u Mandžů. Obecnstvo má možnost sledovat změnu nástrojů anebo rytmu. Tyto změny pak charakterizují jiné místo nebo jinou bytost, s níž se komunikuje. Když šaman chce navázat kontakt s bohy, musí použít buben. Díky hudbě tedy můžeme pochopit, s kým se šaman snaží navázat kontakt.⁸⁶

⁸⁵ DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 186-187.

⁸⁶ Tamtéž, s.188-189.

3 Sibiřský šamanismus očima Západu

3.1 Šamanismus za chodu dějin

„Učenci začali popisovat šamany jako pošetilé a důvěřivé – naivní prostáčky plácající se v marasmu sebeklamu a pověrčivosti.“⁸⁷ Takto vysvětluje Thomas A. DuBois názor vzdělaných lidí v dobách osvícenství na, podle nich, hloupé a nedůležité šamany. Tento názor však vždy nebyl stejný. V dřívějších dobách byli šamani velice uznávaní a rozšíření. Byli nedílnou součástí vybraných komunit. Avšak s příchodem nových náboženství a režimů šamanismus schytával tvrdé rány, neboť nová víra nepodporovala tu starou.

Hamayonová popisuje západní koncept šamanismu ve 3 fázích. Jako první fázi uvádí 17. století, kdy ruští pravoslavní duchovní považovali šamana za nebezpečného nebo také za ďáblova služebníka (kvůli jeho gestikulaci a výkřikům). Další fází pak je 18. století (doba osvícenství), kdy šaman byl uváděn jako šarlatán, který zneužívá důvěru lidí. S pozdějším příchodem romantismu byl šaman považován za vznešeného kouzelníka, který je v kontaktu s přírodou. Jako poslední období Hamayonová uvádí polovinu 19. století (období koloniální expanze). V této době se šamanův profil změnil. Doktoři si šamanovo chování vykládali jako chorobné jevy, které jsou buď duševní, nebo fyziologické. Domorodci začali zdůrazňovat terapeutickou hodnotu svých rituálů, aby mohly být tolerovány příslušnými orgány.⁸⁸

3.1.1 Netolerance šamanismu

DuBois pojednává o tom, jak byli šamani mučeni, mnohdy pronásledováni a označováni za „nepřítele pokroku v rámci daného náboženství“⁸⁹ nebo podle vědců za „nepřátele rozumu.“⁹⁰ Jako další uvádí drastický příběh, ve kterém za pomoci násilí velitel amerického námořnictva Glass přinutil šamana vzdát se svých praktik. Pro nás se tento čin může zdát velice nepochopitelný, ba i zbytečný, avšak pro lidi, jako je Glass, to bylo v souladu s jeho přesvědčením a povinnostmi.⁹¹ Ne vždy se však podařilo šamana přesvědčit, aby se vzdal svého přesvědčení, a proto byl zabit.

⁸⁷ DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 21.

⁸⁸ HAMAYON, R. *Shamanism and the hunters of the Siberian forest: soul, life force, spirit*, s. 284-285.

⁸⁹ DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 261.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Tamtéž, s. 260-261.

Také se pokaždé nestávalo, že by dali šamanovi na výběr. Na šamany byly pořádány hony, a to zejména v období komunismu.

Šamanismus však zůstal silný, a to zejména díky lidu, který v něj stále věřil, a tudíž se nepodařilo žádnému náboženství ani režimu ho zcela vymýtit.

Počátkem 20. let dvacátého století se šamanismus v Rusku začal označovat za přežitek a tamní komunismus ho ani nepovažoval za náboženství. Šamanismus se postupem času začal stávat terčem tvrdého útoku komunismu. Mnoho šamanů bylo zabito okamžitě a někteří putovali do Stalinových pracovních táborů odkud, pokud měli to štěstí, se vraceli zničení a svého povolání se raději vzdali nebo ho zapřeli úplně. Není proto divu, že se některé šamanské tradice nedochovaly, a to obzvláště u etnik, která byla začleněna do Sovětského svazu. Když už se vyskytl některý starý šaman, který by si vzpomněl na nějaké rituály, odmítl se s nimi podělit s etnologem. Někteří burjatští šamani nacházeli útočiště ve východním Mongolsku, kam uprchli před režimem. V postsovětské době však nastalo oživení šamanismu a uprchlí šamani se poté přestali skrývat.⁹² DuBois toto násilné chování vůči šamanům označuje jako „*nástroj upevnění moci vládců*“.⁹³

3.1.2 Nová náboženství

Jakutům pomohla k udržení si původní stepní kultury a šamanských tradic zejména odloučenost od rozvinutých asijských center. V místech, kde Jakuti žijí, je také velmi nízké osídlení ostatních kultur, což znamená, že souhra těchto činitelů umožňuje přežití domorodých tradic.⁹⁴

Avšak jisté znaky křesťanství pravoslavné církve se například u Jakutů dají nalézt. Příkladem je, že mají ruské jméno a jméno po otci. Kněží, již pobývají už pár let uprostřed tajgy, se svým způsobem přizpůsobili obyčejům, které zde vládnu. Jakuti si však křesťanství upravují k obrazu svému. Takovým příkladem je to, že na hrobech si vyřezávají kříže podle svých představ (některá místa jsou zdvojená a některá zase zúžená). Podle nich vrchní část tvoří svět nahoře, kdežto spodní část představuje svět dole a prohlubeň je tedy svět uprostřed.⁹⁵

⁹² Tamtéž, s. 284-285.

⁹³ Tamtéž, s. 285.

⁹⁴ GAUTHIER, Y. Xenofontov aneb Strážce chrámu, s. 20.

⁹⁵ Tamtéž, s. 20-21.

U Burjatů je jejich šamanismus velice ovlivněn buddhismem.⁹⁶

3.2 Revitalizace šamanismu

S příchodem roku 1990 započalo znovuobrození šamanismu. Tvrdý režim a potlačování šamanismu tak vystřídal rozkvět a s ním spojený turismus. Jak již bylo popsáno v podkapitole netolerance šamanismu, burjatští šamani byli znovu vyhledáváni mladšími šamany, kteří měli zájem od nich přebírat zkušenosti a učit se.⁹⁷

K vzrůstajícímu zájmu o šamanismus tedy došlo s pádem ruského komunismu. V mnohých sibiřských oblastech došlo v důsledku tlaku režimu k vymizení nebo částečnému omezení tradic a s příchodem nové doby přichází i oživení starých tradic. To zapříčiňuje, že se lidé ohlíží zpět a vytváří si nové poznatky, které jsou však odvozeny ze starších etnografických knih, evropských a ruských cestovatelských příběhů nebo také starších příběhů, ve kterých se nacházejí stará moudra. Sibiřští domorodci, v novém postkomunistickém životě, začali pociťovat potřebu zakotvení ve stylu etnickém a kulturním. Antropoložka Eva Friedmanová podotýká, že se šamanismus stal jakousi „posvátnou geografii“, která pomohla lidem zakořenit se ve svých komunitách.⁹⁸

Nové budování a posílení šamanismu si zakládá na archaičnosti. Své inspirace vyhledává ve starověku. Piers Vitebsky uvádí, jak v republice Sakka tamní učitelé ukazovali dětem své vlastní domorodé znalosti, které by měly být shromažďovány a uchovávány jako jejich kulturní dědictví. Mezi podstatnou součást tohoto domorodého stylu vyučování patří také romantický obraz domorodých znalostí jako pevného systému duchovních a morálních předpisů.⁹⁹

3.3 Současný západní zájem o šamanismus

V současné době opět vzrůstá zájem o šamanismus a zejména o šamanské praktiky. Tento zájem byl zaznamenán po celém světě. Je to snad díky tomu, že dle Západanů šamani nevyužívají moderní technologie a snaží se splynout s přírodou? Porozumění přírodě a alternativní léčba je v dnešní době trend. Ve vybraných kamenných obchodech či dokonce přes internet se dají zakoupit různé šamanské

⁹⁶ Tamtéž, s. 19.

⁹⁷ DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 299-300.

⁹⁸ ZNAMENSKI, A. A. *The beauty of the primitive: shamanism and the Western imagination*. Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 344-345.

⁹⁹ Tamtéž, s. 345-346.

rostliny, oděv, pomůcky anebo buben. Také se samozřejmě pořádají různé přednášky nebo semináře. Šamanismus ale může být stále pro někoho jen snůška nesmyslů a vědecky nepodložených faktů.¹⁰⁰

Jak se však k tomuto prudkému zájmu staví samotné šamanské skupiny? Ty mají pocit, že jejich vědění a učení jim Západ odcizuje. Mnoho lidí si na Západě vytvořilo své vlastní šamanské poradenství a živí se tím. Je to však to samé? Dají se očekávat stejné výsledky a stejný průběh jako u domorodého šamana?¹⁰¹

Znamenski uvádí příklad Tuvy (Tuivinské republiky), kde se šamanismus dochoval ve svém relativně tradičním stavu. Z tohoto důvodu se lidé sjíždějí právě do Tuvy, kde se chtějí dozvědět více o staré kultuře. Německá antropoložka Ulla Johansenová uvádí případ „šamanské kliniky“, což je duchovní poradenské centrum v Tuvě. Šamani zde čerpají informace z muzea a knihovny. Jelikož se Tuva nachází v jižní Sibiři poblíž Mongolska, tak se zde do tradičního šamanismu dostaly i prvky buddhismu. Se vzrůstajícím zájmem o šamanismus také vzrůstá riziko falešných šamanů. Proto vznikla organizace Dungur, ve které jsou „opravdoví“ šamani stavící se proti zneužívání šamanismu a „falešným“ šamanům. Další organizaci, která byla založena, je například Sdružení lidové medicíny, kterou založil v roce 1990 Vladimír Kondakov za účelem sjednocení lidí, kteří praktikují tradiční spiritualitu a medicínu. Další organizací je pak Thundering Drum Association Buryat Shamans. Tato organizace vznikla v roce 1992 a byla založena antropoložkou N. Stepanovou. Tato burjatská organizace také usilovala o šíření posvátných mouder a své členy si pečlivě vybírala.¹⁰²

Na konci 20. století tedy prudce stoupl zájem o šamanismus, a to nejen ze strany lidí, kteří vyhledávají šamanskou pomoc, ale i ze strany praktikujících šamanů. Lidé, kteří se chtějí stát šamany, jsou většinou mladšího až středního věku a jejich vzdělání je na vysokoškolské úrovni. Noví zájemci o šamanismus – neošamani – čerpají znalosti z etnografických textů a vědeckých prací. Jejich práce často souzní se západním New Age a výrazy jako energie, karma, aura, čakry atd.¹⁰³

¹⁰⁰ BOWIE, F. Šamanismus, s. 200-202.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 200-203.

¹⁰² ZNAMENSKI, A. A. *The beauty of the primitive: shamanism and the Western imagination*, s. 347-352.

¹⁰³ Tamtéž, s. 353-354.

Bývalý antropolog a pozdější neošaman M. Harner chápe šamanismus jako „nejrozšířenější a nejstarší metodologický systém současného léčení duše-těla, který lidstvo zná ... šamanské metody se používají přibližně dvacet až třicet tisíc let. Je možné, že jsou tyto metody ještě starší“.¹⁰⁴ Dále poznamenává, že za dochování šamanismu můžeme vděčit lidem, kteří se drží své přirozené kultury. Toto však plyne ze zkušeností, které byly založeny na metodě „pokus omyl“. Jako další uvádí, že šamanské povolání je závislé na jeho síle, ke které se připojují i duchové. Tito duchové mu jsou nápomocni a ochraňují ho.¹⁰⁵

3.4 Literární tvorba Pavlíny Brzákové

Mgr. Pavlína Brzáková, Ph.D. patří mezi nejznámější české spisovatele a publicisty, kteří se zabývají sibiřským šamanismem. Narodila se 13. března 1972 a vystudovala obor etnografie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a ve svých dílech věnuje pozornost původním obyvatelům Sibíře, zejména Evenkům a Něncům. Sama autorka pak podnikla několik etnografických výzkumů právě na Sibíři, na jejichž základech pak stojí její díla.¹⁰⁶ V současnosti je také šéfredaktorkou *Regenerace* – časopisu pro alternativní životní styl, medicínu a spiritualitu.

Díla Pavlíny Brzákové zahrnují nejen příběhy a pohádky, ale i mytologii, cestopisy a v neposlední řadě i romány, jakým je například *Dědeček Oge – Učení sibiřského šamana*¹⁰⁷, který jsem si vybrala jako příklad dnešního západního pohledu na sibiřský šamanismus. Sama kniha je doplněna krátkými příběhy, paměťmi, které sám Oge napsal, a jak autorka píše: „psal o starém světě pro nový svět“.¹⁰⁸

3.4.1 *Dědeček Oge – Učení sibiřského šamana*

Dědeček Oge je román, který pojednává o mladém chlapci z oblasti řeky Podkamenné Tunguzky, který se dostal k šamanským schopnostem. Kniha popisuje Ogeho život od narození až po smrt. Hned v úvodu příběhu Brzáková popisuje, co vše Ogeho stálo povolání šamana. Během dvou let celá jeho rodina vymřela, až zůstal v roce 1929 úplně sám. Jeho matka ho pojmenovala podle potoka, kde se

¹⁰⁴ HARNER, M. *Tajemství šamanů. Šamanská praxe. Příručka léčitelství a získání síly*. Bratislava: Eko-konzult, 1996, s. 49.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 49-51.

¹⁰⁶ Pavlína Brzáková. [online]. [cit. 20.1.2019]. Dostupné na <<http://pavlinabrzakova.com/cz/>>

¹⁰⁷ BRZÁKOVÁ, P. *Dědeček Oge – Učení sibiřského šamana*. Praha: Eminent, 2004.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 167.

narodil – Kučun. Avšak postupem času se jeho jméno změnilo na Oge, což znamená „bílý“. Bílý, podle neobvyklé barvy jeho kůže.

Malého Ogeho si všiml Kutuj, místní šaman, ke kterému však nikdo nechodil a lidé se ho stranili. Vyhledávali ho pouze, když od něho něco chtěli. Kutuj hledal někoho, komu by předal své šamanské schopnosti, aby jim sám nepodleh. Když si všiml, jak na Ogeho třikrát sedla kukačka, byl pro něj ten pravý. Chtěl po Ogeho rodičích (Edárik a Bokorčo), aby mu dali syna, ti ho však vyhnali.

Ogeho bratři pomalu umírali a on cítil výčitky ze stran jeho rodičů, že za to může právě on. Matka však obviňovala sebe, že vůbec Ogeho porodila. Místo, kde Oge přišel na svět, začalo být prokleté. Když Ogeho rodina zemřela, nakreslil si je na kůži, aby si s nimi mohl povídat. Dokázal mluvit s mrtvými. Matčin hrob byl pravoslavný, s křížem. U jejího hrobu byl také kalíšek s vodkou pro uctění památky.

Na začátku knihy je také popisováno setkání Ogeho s Jakuňou, který zabil svou ženu Kaťu. Ta ho pak chodila strašit. Již starší Oge pomocí sobí kůže a dýmu dusil Jakuňu, až se nakonec zbavil Katiného ducha. Přitom také zazpíval pradávnu píseň.

Ogeho síla spočívala v dávných vzpomínkách, kdy se rád vracel do svého dětství. V tu dobu mu vše připadalo v pořádku. Jako malý se vypravil s otcem a ostatními do tajgy na učagu (sobu) za kupcem. Cestou přemýšlel nad matčiným oslepnutím na jedno oko. Matka nechtěla něco vidět. Pochopil to, až když přistihl svého otce v čumu (stanu) s cizí ženou. Matka měla mrtvou polovinu hlavy – „duše jí napůl zemřela“.

Kutuj vzal mladého Ogeho večer na vyjížďku loďkou. Dojeli k baně, kde rozdělali oheň a na něj postavili kotlík s vodou. Do vody Kutuj vysypal cosi, co Ogeho až uhodilo do hlavy. Kutuj Ogemu řekl, ať projde tělem hada, až ho uvidí, a ať do sebe nepouští strach, který potká. Avšak nesmí nikde uvíznout, jinak se už nevrátí. Dal Ogemu napít vody z kotlíku v březové krabičce. Chlapci se zatočila hlava. Najednou se ocitl ve srubu sám a bylo mu mdlo. Něco se kolem něj hýbalo – byl to had, který Ogeho snědl. Chlapec se ocitl uvnitř těla hada, v Chergu buga (světě mrtvých), a mluvil s ním hnědý had, který mu chtěl sloužit. Had s Ogem uzavřel dohodu – on mu ukáže kus cesty a Oge mu na oplátku umožní dostat se pryč. Vzal Ogeho na záda a letěli spolu. Po cestě viděli duše nemocných a umírajících lidí,

kterým je duchové vzali a přinesli do těla hada, aby zemřeli. Had vzal chlapce k Prařece. Pak mu vysvětlil, že je hadím služebníkem a není mrtvý. Pouze slouží Podsvětí (Chergu buga) a pokud ho vezme s sebou, bude mu sloužit na zemi. Poté spolu pluli řekou, kde mu had poradil, aby se změnil v rybu. Po chvíli se mu to opravdu povedlo. Pluli řekou, až si chtěl Oge odpočinout na nesprávném místě, i přes varování hada. Ogeho, který byl stále rybou, se zmocnila vydra a chtěla ho sníst. Povídala si s chlapcem o hadech, že někteří jsou pomocníci, další kradou lidem duše. Dobří hadi jsou hnědí a ve světě lidí jsou uctíváni korálkovými náhrdelníky. Had se stane služebníkem, pokud ho člověk chytí arkánem z blýskavých korálek. Ogemu vydra pověděla, že dřív s ní žil i její muž. Poté si všimnul, že je vydra slepá a vzpomněl si na svou matku. Chápal vydří bolest a vydra ho propustila. Oge s hadem pluli dál, až dopluli k prameni Prařecky, kde se nedaleko nacházelo Shromaždiště duší. Oge se změnil zpět v lidského chlapce. Had Ogemu při rozhovoru o duších prozradil o stromu světa, kde se nacházejí hnízda, v nichž se rodí duše šamanů. Strom světa se nachází v nebi, kam však had nemůže – neumí létat. Oge šel dál sám a potkal kunu. Ta mu pověděla, že musí všude být a že je svobodná a nepřemýšlí. Poslouchá pouze Svět. Věděla, že se mají setkat a říci mu, že je pomalý. Musí zrychlit, jinak uvízne v Chergu buga. Pokračoval dál sám, až narazil na hejno divokých hus. Jednu trikem přesvědčil, aby ho vzala ke stromu světa. Tam se Ogeho zmocnila orlice a položila ho do jednoho z hnízd, kde ho krmila mlékem ze svého prsu. Toto mléko mělo zvláštní moc, po které se Ogemu zdály sny, měl horečku a vše se s ním točilo. Třetí noc se Oge propadal do hluboké tmy. Jeho hlava se proměnila v jeskyni, kde se kolem něho shlukla zvířata. Prohlížela si ho a poté mu tygr hrábl tlapou do pupku. Oge cítil šílenou bolest. Zvířata začala chlapce dělit. Každé si vzalo část jeho těla. Poté zpívala a tancovala. Nakonec Ogeho poskládala tak, jak byl původně. Zvířata byla spokojena a jeskyni ozářilo světlo. Toto světlo, jak mu labuť pověděla, mu zůstane a bude ho vést, protože je dobré. Orlice uznala, že je ten správný čas k Ogeho odchodu, a tak s datlem odcestoval. Poté si všiml, že se nachází právě v tom samém srubu, kde byl ze začátku s Kutujem. Ten už tam však nebyl.

Při cestě zpátky Oge potkal dobrého ducha tajgy – Chevekiho, vznášejícího se nad řekou. Ten mu poradil, aby uctil zemi, poklonil se řece a dal ohni najíst. Oge

totiž jedl - ohni nedal a z řeky pil její vodu. Ohni dal tedy maso a ke kořenům posvátného modřínu položil vnitřnosti.

Ve snu mu Cheveki ukázal bílého soba, z jehož kůže si vyrobí buben. Rám bude z modřínového kmene. Zaječí tlapku (paličku) dostal od Kutuje. Avšak Oge o svůj buben později přišel. Našel ho zničený a cítil, že mu vzali život.

Oge nakonec odešel z tábora. Cítil, jak se ho lidé straní, kvůli smrti jeho příbuzných. Od Kutuje dostal medvědí kořen, za jehož pomoci může léčit a od Lolbikty (Kutujovy ženy) dostal korálky (arkán), na který mohl chytit hada, jak mu říkala vydra. Později pak na arkán chytil svého průvodce z Chergu buga v ohništi. Hada snědl syrového a z jeho jedovatého zubu si udělal amulet. Od Chevekiho se dozvěděl, že ho bude chránit v horním světě a že jeho nepřítelem je Chargí (mladší bratr Chevekiho, který lidem způsobuje nemoci). Na zemi má Oge svého učitele – Kutuje. Později dostal Oge horečku, pálilo ho podpaží a vytvořily se mu v něm bulky. To se rodili hnědí hadi, kteří mu později pomáhali při léčení.

Postupem času Kutuj zemřel a Oge se přestěhoval do vesnice, kde se setkal s tím, jak vodka pomalu vyhlazovala vesnici, jak manželé bijí a podvádějí své manželky a jak je tam život drsný. Oge pak léčil lidi pomocí svých hadů v podpaží, které však nikdo neviděl. Vysávali z lidí jejich nemoci, a také s nimi dokázal mluvit. Když ještě měl buben, hrál na něj písně, které k němu přišly. Uměl procházet mezi světy a také se proměnit v káň, když převáděl ducha starého Lučatkana do Chergu buga. Také neprováděl žádné obřady, pouze se věnoval léčení lidí za pomoci bylin a svých hadů. Od té doby se mu začalo říkat chaptaj (čaroděj) místo šaman.

Oge několikrát potkal Chargího, jak se s klidem prochází na zemi. Sítil. Dobrý Cheveki už se na zemi často neukazoval. Oge začal převádět mrtvé po Prařece do Chergu buga. Odmítal však převádět bolševiky, které neměl rád. Jinak za ním chodili lidi pro byliny, když potřebovali pomoc. Oge poznal, že všechny nemoci, se kterými se setkal ve vesnici, pocházely ze špatného života, který tam vedli. Lidé přestali myslet jeden na druhého. Ve vnitřnostech se opilým Tunguzům usazovali špatní zelení hadi (jak říkala vydra) a Oge na ně posílal své, dobré, hnědé hady. Boj to byl však marný. Vodka ničila jednoho za druhým. Všechno měl na svědomí Chargí. Nechával za sebou zelené hady a vodka se stala novou vírou.

Ke knize jsou připojené krátké paměti, které Oge napsal a nazval je Učení sibiřského šamana. Paměti je celkem 18: *O stáří, O čekání, O lásce manželské, O střídmosti, O lásce, O síle věci měnit, O řeči těla, O hlouposti, O přátelství, O očích, O věrnosti, Co říkal Kutuj o síle rodu, O veselosti, O stromech, Jak vychovávat psa, Co vyprávěl Kutuj o ohni, O jménech, Vzpomínání na jiného šamana*. Každá z pamětí je jakési poučení, jak se lépe chovat. Každá paměť je pak zakončena citátem, který se traduje u lesních lidí.

Stáří už doléhalo na Ogeho a on cítil, že slábne, a tak chtěl svou sílu někomu předat. Stejně tak, jak to jemu ukázal Kutuj. Oge cítil, že brzy odejde za horu, jak se u nich říká, když někdo zemře. Našel za sebe náhradníka – Kuktyčeho. Jeho otec, kovář Sorgočo, však odmítl dát svého syna na učení k Ogemu. Přišel k němu Chargí a řekl mu, ať syna nenechává s Ogem o samotě, když bude umírat. Oge dal Kuktyčemu svůj arkán, aby na něj chytil hady. Kdyby je nechtyl, musel by se sám vypravit do Chergu buga. Na Ogeho přišla smrt. V dálce uviděl sobí karavanu, kde jela jeho matka, bratři a Kutuj. Na posledním sobu nikdo nejel – byl Ogeho. Kuktyčemu otec bránil, aby se vydal za Ogem. Nakonec se mu však povedlo dojít za umírajícím Ogem. Za pomoci olšového kolíku a zpěvu nakonec Ogeho duch stoupal a Chargí tak byl poražen. Zaječí tlapka nyní patřila Kuktyčemu a Ogeho statečná duše v pořádku odešla do horního světa.

3.4.2 Shrnutí Dědečka Ogeho

Brzáková líčí Ogeho příběh, který počíná jeho narozením a končí smrtí. Kniha zachycuje jeho vyvolení, iniciaci a jak ho socialistická společnost neakceptovala jako šamana. V knize si také můžeme povšimnout odchýlení od evenských tradičních hodnot a příklon k tamnímu režimu.

Tento příběh vznikl během etnografických výzkumů P. Brzákové na Sibíři v letech 1992-2001. Uvádí, že veškeré informace, které o Ogem dostala, pocházely od lidí, kteří ho opravdu znali. Dále poznamenává, že přesné určení Ogeho narození není zřejmé. Avšak jeho dospělost a stáří datuje k 30. a 80. letům 20. století. Tedy době, kdy Rusko sužoval socialistický režim.¹⁰⁹

Oge je tedy hlavní postavou knihy, učící se postupně šamanským schopnostem. Ty mu ukazuje jeho učitel Kutuj. Další postavy představuje Ogeho

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 253-254.

rodina: matka Edárik, otec Bokorčo a jeho bratři. V Chergu buga se Oge setkává s různými zvířaty a hlavním Ogeho pomocníkem je hnědý had, který se mu později i vylíhne v podpaží. Ogeho nepřítel je zlý duch Chargí, který se snaží převzít vládu na Zemi. Jeho opakem je pak dobrý duch Cheveki, který Ogemu dává různé rady. Důležitou postavou je i mladík Kuktyče, který je Ogeho následovníkem. V příběhu se vykytují i další obyvatelé vesnice, kterým Oge pomáhal.

3.4.3 Další díla

P. Brzáková píše příběhy o sibiřských etnicích, jako jsou Evenkové nebo Něnci. Dále se věnovala pohádkám pro děti či cestopisu *Modřínová duše – sibiřský cestopis*.¹¹⁰

Navazující knihou *Dědečka Ogeho* je kniha *Dva světy – Učení sibiřského šamana*.¹¹¹ Jedná se o volné pokračování Ogeho příběhu, kde se mladý Kuktyče vypraví do šamanských center v Tuvě. Kuktyče zde hledá moudrost, do které ho již částečně zasvětil Oge.

*Až odejdu za horu – o šamanech, lidojedech a zapovězených místech*¹¹² je sbírka o Evencích a Něncích. Jedná se o sloučení dvou knih, které Brzáková již napsala. První část pojednává o Ogeho učedníkovi Kutujovi a šamanky Lolbitky. Druhá část je pak o Něncích, kteří obývají poloostrov Tajmyr.

Mezi další díla Pavlíny Brzákové z oblasti tajgy a šamanů patří také *Stíny na kupecké stezce*¹¹³ a *Cesta medvěda*.¹¹⁴

3.5 Jindřich Štreit

Jindřich Štreit je český fotograf a pedagog, narozený 5. září 1946. Vystudoval Pedagogickou fakultu na Univerzitě Palackého v Olomouci. Zpočátku vyučoval, věnoval se výtvarné činnosti a poté začal pracovat na dokumentárních projektech

¹¹⁰ BRZÁKOVÁ, P. *Modřínová duše – sibiřský cestopis*. Praha: Emitent, 2005.

¹¹¹ BRZÁKOVÁ, P. *Dva světy – Učení sibiřského šamana*. Praha: Emitent, 2008.

¹¹² BRZÁKOVÁ, P. *Až odejdu za horu – o šamanech, lidojedech a zapovězených místech*. Praha: Emitent, 2004.

¹¹³ BRZÁKOVÁ, P. *Stíny na kupecké stezce*. Praha: DharmaGaia, 2000.

¹¹⁴ VORONOV, Vitalij, Jevgenija Aleksejevna KUREJSKAJA a Pavlína BRZÁKOVÁ. *Cesta medvěda: mýty, pohádky a příběhy tunguzských Evenků*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

v různých zemích. Štreit uspořádal mnoho výstav a vydal také mnoho katalogů a knih.¹¹⁵

Kniha *Na konci světa: Burjatsko – Sibiř*¹¹⁶ je z velké části sbírka fotografií, které byly pořízeny právě Jindřichem Štreitem při jeho výpravě na Sibiř. Jeho průvodcem byl Dan Berounský, který je zároveň i spoluautorem této knihy. Spolu s Lubošem Bělkou se podílel na tvorbě textů, kterými je kniha doplněna. Fotografie jsou pořízeny ve vesnici Kižinga v oblasti jižní Sibiře, nedaleko hlavního města Ulan-Ude.

3.6 Tomáš Boukal

PhDr. Tomáš Boukal, Ph.D., narozený roku 1977, vystudoval etnologii na FF UK v Praze a nyní působí na Univerzitě Pardubice na Katedře sociální a kulturní antropologie. Tomáš Boukal je odborný český antropolog, ale také cestovatel a romanopisec, který se zabývá výzkumem původních obyvatel, jejich životním prostředím a tím, jak se jejich vztahy postupně proměňovaly. Podnikl mnoho cest mezi tamní obyvatelstvo Sibiře a také severní Kanady.¹¹⁷

K jeho dílům patří *Torava – Lovci severozápadní Sibiře, příroda a lidé*¹¹⁸ a též sibiřská detektivka *Hřbitov nevěst*¹¹⁹, která bude dále ještě zmíněna.

3.7 Komparace

Hned v úvodu této práce se můžeme dočíst, jak Fiona Bowie popisuje šamana. Tedy jako člověka, na kterého se lovci obracejí, aby jejich lov byl úspěšný. Dále pak se na něj obracejí lidé kvůli jeho léčitelským schopnostem. V Ogeho případě se na něj lidé obraceli pouze z důvodu jeho léčitelských schopností. Další shodu s F. Bowie lze nalézt v popisu putování podsvětím a též v tom, že šaman dokáže navázat kontakt s duchy. Naopak neshodu lze nalézt v poznatku, že šaman ochraňuje svou komunitu. Oge se o ostatní lidi příliš nezajímal. Byl zklamán jejich vášně pro alkohol.

¹¹⁵ Bibliografie Jindřich Štreit. [online]. [cit. 9.1.2019]. Dostupné na <<http://www.jindrichstreit.cz/#/cz/portfolio/1>>

¹¹⁶ ŠTREIT, J. *Na konci světa. Burjatsko – Sibiř*. Brno: Stehlík, 2000.

¹¹⁷ BOUKAL, T. *Hřbitov nevěst*. Praha: Mladá fronta, 2018.

¹¹⁸ BOUKAL, T. *Torava: lovci severozápadní Sibiře, příroda a lidé*. Praha: Dauphin, 2003.

¹¹⁹ BOUKAL, T. *Hřbitov nevěst*.

Eliadův popis šamanismu zní tak, že je to „technika extáze“ a šaman je tedy „mistrem extáze“. Jak již bylo popsáno, Oge léčil pouze za pomoci duchů a různých bylin. Na extatické cesty se tedy nevydával.

Ogeho jako malého chlapce si všiml Kutuj, jeho učitel. Poznal v něm cosi výjimečného, a proto ho učil šamanskému povolání. K nabytí šamanských schopností tedy došlo jedním ze dvou způsobů, jak je popisuje Eliade – spontánním vybráním. Eliade též poznamenává, že dítě je vychováváno tak, aby se mohlo stát šamanem. Ogemu naopak rodiče bránili, aby si ho Kutuj mohl odvést k sobě do učení. Poté přišel iniciační proces, který u Ogeho probíhal v jednom z hnízd posvátného stromu. Oge prošel rozkouskáním těla a jeho následného složení. Následně měl horečku a upadal do snů, což je totožné s popisem Eliadeho a DuBoise. Když se Oge dostal z hnízda, a tedy i z těla hada, tak se mu v podpaží začali klubat hadi. Chlapec opět prochází stavem blouznění a horečkou.

V souvislosti se zasvěcením Eliade uvádí obřad, při němž se vztyčí stromy a přivolávají se duchové. Tento způsob zasvěcení není totožný s Ogeho příběhem. V procesu iniciace Eliade zmiňuje provaz, který je chápán jako „cesta“ a vyjadřuje spojení země s nebem. Tento popis iniciace také nelze v knize *Dědeček Oge* najít.

Ogeho celá rodina začala postupně vymírat. Toto postupné vymírání celé rodiny popisuje Xenofontov u Jakutů a to tak, že za každou šamanovu kost duchové žádají právě jednu osobu, která je příbuzná s nastávajícím šamanem.

Vitebsky uvádí, že šamanova síla spočívá v jeho bubnování a písních. S tímto se však Brzáková nemůže ztotožnit, neboť Ogeho buben byl zničen. Ogeho síla tedy spočívala v jeho hadech, které měl v podpaží. Pomocí nich léčil ty, kteří za ním přišli s prosbou o pomoc. Dále Brzáková uvádí, že Oge čerpal sílu z dávných vzpomínek z dětství. Avšak Vitebsky také poznamenává, že šamani čerpají svou sílu i z říše duchů, která je v předmětech, jež má šaman při sobě. Oge při sobě měl arkán, na který chytil hada, a též hady v podpaží, které nikdo jiný neviděl.

Xenofontov popisuje posvátný strom, jako strom *tuuru*. Brzáková tento název nemá totožný, avšak to, že se na něm vyskytují hnízda, kde šamani přicházejí ke svým schopnostem, je zcela identický.

Kosmologické rozdělení světa na 3 sféry, jak je popisuje Vitebsky a Eliade, tedy horní svět, země a dolní svět, je v knize o dědečku Ogem zcela identický. Brzáková navíc dodává, že v horním světě bude Ogeho chránit dobrý duch Cheveki a na zemi jeho učitel Kutuj. Oge měl také dar procházet mezi světy, což k šamanům náleží. Dále Vitebsky uvádí, že podstatným rozdílem mezi těmito světy je střídání dne a noci. Tento rozdíl v Ogeho příběhu popisován není.

Dalším Eliadeho poznatkem je, že přisuzuje šamanům schopnost létat, a to nejčastěji v podobách ptáků. V tomto případě můžeme nalézt zcela shodný popis od Brzákové, která píše, že Oge mohl létat a bral na sebe podobu káněte.

S tím, jak Eliade popisuje důležitost kovářského řemesla souhlasí i vyprávění o Ogem, kdy navíc Brzáková rozšiřuje své poznatky o tom, že obecně Tunguzové neuměli kovat, ale ti, kteří to dovedli, byli ceněni jako šamani. Stát se kovářem tedy bylo velmi výhodné. Avšak v tomto příběhu se onen kovář (otec Kuktyčeho) stal alkoholikem a vodka ho vedla k postupnému úpadku.

Jak byl oheň ceněn, píše Oge v jedné ze svých pamětí *Co vyprávěl Kutuj o ohni*. Je to příběh o stařeně a starci. Stařena chtěla pohostit i oheň, když jedli, ale stařec jí zastavil, že sami mají málo, a ať ohni nic nedá. Druhý den chtěli rozdělat oheň, avšak nic se nestalo. Stařena tedy jela na jejich dřívější ohniště, kde našla stočeného muže. Byl to duch ohně. Stařeně oheň dal, ale starci ho odmítl dát za to, jak se s ním odmítl rozdělit o jídlo. Stařec od té doby již nikdy oheň nerozdělal.¹²⁰ „*Lesní lidé hostí oheň a nikdy na něj nezapomínají. I když mají sami málo, dávají ohni ty nejučňější kousky, aby je neopustil. Oheň znamená život. Dokud bude v lidských příbytcích hořet, lidé budou žít spokojeně.*“¹²¹ Z toho tedy vyplývá, že oheň byl vnímán jako velmi důležitý. Lidé se s ním dělili o jídlo, a ten je za to nikdy neopustil. Eliade též uvádí důležitost ohně, avšak popisuje i to, že šaman po jeho ovládnutí dokáže chrlit ohnivé plameny z úst nebo nosu. Takovýto popis Brzáková neuvádí.

Eliade přisuzuje velký význam duchům. Duchům z podsvětí i těm, kteří jsou v našem světě. Stejný význam duchů lze nalézt v Ogeho příběhu, kde právě za pomoci duchů léčil, jak již bylo poznamenáno, a také zlý duch Chargí, který se snažil vymýtit šamany ze světa. Oge měl také své zvířecí duchy, kteří k němu přicházeli.

¹²⁰ BRZÁKOVÁ, P. *Dědeček Oge*, s. 183-184.

¹²¹ Tamtéž, s. 184.

Tyto duchy můžeme považovat za pomocné duchy, které DuBois považuje za oporu v určitých situacích. I Eliade poznamenává, že šaman s nimi udržuje kontakt. Jako další uvádí Eliade duchy průvodce. Tito duchové pomáhají šamanovi při cestách do různých světů. Když se Oge ocitl v těle hada, tak právě tam měl také svého hadího průvodce.

Eliade dále uvádí výrazy jako Velká matka zvířat a tajný jazyk. S těmito výrazy se v příběhu od Pavlína Brzákové však nesetkáváme.

Popis šamanova bubnu podle Eliadeho je stejný jako popis Brzákové. Tedy, že výběr dřeva, ze kterého bude buben vyroben nezávisí na šamanovi, nýbrž na duchovi, který mu to oznámí. Buben je oválný a vyroben ze sobí kůže. Avšak Oge o svůj buben později přišel kvůli tamnímu režimu.

Xenofontov a Eliade popisují oděv jako nezbytnou součást šamanova vzhledu. Zde podobnost s příběhem o Ogem nalézt nelze, neboť Oge se příliš nechlubil svými schopnostmi. Ogeho příběh se totiž odehrává v době, kdy šamani nebyli lidmi vyhledáváni a Oge nedělal žádné rituály ani seance. Oblek k rituálu byl tedy zbytečný.

DuBois uvádí, že hudba hraje významnou roli při seancích. Oge však, jak již bylo zmíněno, seance neprováděl. Když Oge zahrál na svůj buben, přišla k němu píseň, která neměla jen slova, ale také hučení větru, šumění vody a zvuky zvířat.

Kapitola 1.8.1 uvádí DuBoisův popis toho, jak se komunistické Rusko pokoušelo zcela vymýtit šamanismus drsným způsobem. Tohoto postupného omezování šamanismu a jeho zakazování si lze všimnout i v *Dědečku Ogem*. On je jediný šaman ve vesnici. Lidé se ho raději straní, vyhledávají ho jen, když už nic jiného nepomáhá. Říká se mu spíše chaptaj (čaroděj) než šaman. Přišel také o svůj buben, což byla pro něj velká ztráta. Přímé pronásledování ze strany režimu se však v knize neuvádí.

3.7.1 Porovnání Burjatů

Luboš Bělka v knize *Na konci světa. Burjatsko – Sibiř*¹²² popisuje začátek potlačování burjatského buddhismu v 20. a 30. letech 20. století. Jako první vlnu uvádí odstraňování kostelů a mnichů. Mniši pod tlakem emigrovali nebo byli poslání

¹²² ŠTREIT, J. *Na konci světa. Burjatsko – Sibiř*. Brno: Stehlík, 2000.

do pracovních táborů.¹²³ Navíc Berounský dodává, že buddhismus se odrážel i na povaze Burjatů. Burjaté nezapomněli na své šamanské tradice z období před příchodem buddhismu a dodnes zde můžeme nalézt některé šamany.¹²⁴ O ovlivnění burjatského šamanismu buddhismem se shodně píše i v Xenofontově knize.

Berounský dále uvádí, že v burjatské vesnici Kižinga je mnoho bývalých hospodářství, kolchozů, sovchodů a dalších továren. O některá hospodářství lidé přišli, protože je propili. Je zde také vysoká míra nezaměstnanosti a mnohdy se stává, že lidé za svou práci ani nedostanou zapláceno. Pro Burjaty je charakteristické pastevectví a lov (krávy, ovce, koně, jaci, ale i velbloudi).¹²⁵ Takový popis Burjatů jako chovatelů dobytka je totožně uveden i u Xenofontova.

V knize od Tomáše Boukala *Hřbitov nevěst*¹²⁶ není žádný popis šamanismu, i když kniha pojednává o Burjatech, pro které je šamanismus charakteristický. Místo tohoto fenoménu je v knize však popisováno tvrdé zacházení s mladými dívkami a také to, že smyslem života se u popisovaných Burjatů stává alkoholický nápoj vodka.

3.7.2 Vodka

Smutnou věcí proto je, že podstatnou zmínku si zaslouží i tento alkoholický nápoj. V Rusku se tato čirá tekutina stala doslova platidlem. Směňují se za ní různé věci, na návštěvy se chodí s lahví v ruce, a dokonce se prý ženy podvolí sexu výměnou za vodku. Vodka sžírá místní lid a potvrzuje to i kniha od Tomáše Boukala *Hřbitov nevěst*.¹²⁷ Tato kniha pojednává o Burjatech, kteří svůj alkoholismus nikterak nezastírají a naplno mu propadli. Vedle nadměrné konzumace vodky nám Boukal vypráví příběh o ztracených dívkách a jejich znovu nalezení hluboko v tajze. Jak nám sám název napovídá, dívky jsou nalezené mrtvé v obrovském pohřebišti, které nemělo být nikomu prozrazeno.

„Když dlouho neprší, Burjati to zařídí. Jdou na kopec Čelsanu obětovat vodku, ale to, co tam provádějí, musí být pěkná fuška. Odcházejí tam totiž po dvou

¹²³ BĚLKA, L. Burjatský buddhismus: tradice a současnost. In: ŠTREIT, J. *Na konci světa. Burjatsko – Sibiř*. Brno: Stehlík, 2000, s. 125-126.

¹²⁴ BEROUNSKÝ, D. Kižinga. In: ŠTREIT, J. *Na konci světa. Burjatsko – Sibiř*. Brno: Stehlík, 2000, s. 17.

¹²⁵ Tamtéž, s. 11-13.

¹²⁶ BOUKAL, T. *Hřbitov nevěst*. Praha: Mladá fronta, 2018.

¹²⁷ Tamtéž.

*a vracejí se po čtyřech.*¹²⁸ Tato věta, kterou řekla jistá ruská babička, mluví za vše. Burjaté ve vesnici Kižinga se vodky drží, a stejně jako ve vyprávění od Tomáše Boukala, tak i zde má ničivé účinky, které mnohdy končí smrtí.

Evenský lid od Brzákové v těchto souvislostech také není popisován v dobrém světle. Autorka nám líčí, jak postupně všichni, až na Ogeho, propadli alkoholismu. Evenkové se ve vyprávění válí opilí na zemi a jejich smyslem života se pozvolna stává vodka. „*Lesní lidé už nebyli. Tunguzové ve vesnicích pili vodku, a ta jim sebrala duši.*“¹²⁹ Zajímavou poznámkou je také věta, kterou Brzáková uvádí na jedné z prvních stránek v části poděkování: „*Tuto knihu lze vyměnit pouze za vodku.*“¹³⁰

Stejně je tomu i u Evenů. Piers Vitebsky uvádí, že pro ně je charakteristický alkoholismus, který nepřevládá nejen mezi muži, ale i mezi ženami. Vodka se tak stala vedle sobího masa další produkt, se kterým Evenové obchodují. S vodkou samozřejmě souvisí i nemoci, závislost a prohibice.¹³¹

¹²⁸ BEROUNSKÝ, J. Kižinga, s. 7.

¹²⁹ BRZÁKOVÁ, P. *Dědeček Oge*, s. 203.

¹³⁰ BRZÁKOVÁ, P. *Dědeček Oge*.

¹³¹ VITEBSKY, P. *Sobí lidé: život se zvířaty a duchy na Sibíři*, s. 196-197.

4 Závěr

První část této práce pojednala o etnografii šamanismu tak, jak ji představili vybraní antropologové a religionisté. Přestože se o původ slova „šaman“ vedou různé spory, nejrozšířenější názor je ten, že je jeho kolébkou sibiřská etnická skupina Evenků (Tunguzů).

V jednotlivých kapitolách jsou popsána vybraná šamanská etnika a jejich způsoby iniciace šamana. Následuje popis šamanské kosmologie a symboliky toho, jak šamani rozdělují svět na tři sféry a jaký šamanský oděv a buben je charakteristický pro jednotlivé skupiny.

Druhá část této práce se věnuje obecnému pohledu západní populace na sibiřský šamanismus. Zpočátku šamany společnost chápala jako jakési bláznové či šarlatány, a proto se rozhodla je vymýt a omezit jejich činnost. S pádem komunistického režimu v 90. letech 20. století však šamanismus začíná opět sílit a nyní se stává čím dál více vyhledávanějším, a to doma i v zahraničí.

Po představení šamanské revitalizace a oživení šamanismu v kontextu západní alternativní spirituality se práce zaměřuje na pohled, který si na šamany utvořili vybraní současní čeští autoři, zejména pak Pavlína Brzáková. Sibiřský šamanismus, jak ho popisují významní etnologové, je tak porovnáván s popisem v jednom konkrétním díle Pavlíny Brzákové. Shodu lze nalézt v popisu duchů, kteří mají pro šamana významnou roli. Další shodu je možné vidět v popisu posvátného stromu a jeho hnízd, kde se šamani učí svým schopnostem a v rozdělení světa na tři sféry. Podobnost lze shledat i v důležitosti kovářského řemesla a také toho, jak komunistický režim šamanismus netoleroval. Naopak v čem se Brzáková výrazně neshoduje, jsou rituály a seance, které šamani provádějí. Dále pak v oděvu, který nosí, a síle, kterou nacházejí ve svém bubnu. Avšak tato neshoda může být zapříčiněna tím, že se šamanismus proměnil. Režim ho netoleroval, a šamani se tudíž snažili nevzbuzovat pozornost; lidé se jich stranili.

5 Seznam literatury

BEROUNSKÝ, D. Kižinga. In: ŠTREIT, J. *Na konci světa. Burjatsko – Sibiř*. Brno: Stehlík, 2000. ISBN 80-902707-3-5.

BĚLKA, L. Burjatský buddhismus: tradice a současnost. In: ŠTREIT, J. *Na konci světa. Burjatsko – Sibiř*. Brno: Stehlík, 2000. ISBN 80-902707-3-5.

Biografie Jindřich Štreit. [online]. [cit. 9.1.2019]. Dostupné na <<http://www.jindrichstreit.cz/#/cz/portfolio/1>>

BOUKAL, T. *Hřbitov nevěst*. Praha: Mladá fronta, 2018. ISBN 978-80-204-4717-3.

BOUKAL, T. *Torava: lovci severozápadní Sibiře, příroda a lidé*. Praha: Dauphin, 2003. ISBN 978-80-7272-029-3.

BOWIE, F. Šamanismus. In: BOWIE, F. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9, s. 183-207.

BRZÁKOVÁ, P. *Až odejdu za horu – o šamanech, lidojedech a zapovězených místech*. Praha: Emitent, 2004. ISBN 80-7281-184-3.

BRZÁKOVÁ, P. *Dědeček Oge – Učení sibiřského šamana*. Praha: Emitent, 2004. ISBN 80-7281-171-1.

BRZÁKOVÁ, P. *Dva světy – Učení sibiřského šamana*. Praha: Emitent, 2008. ISBN 978-80-7281-370-4.

BRZÁKOVÁ, P. *Modřínová duše – sibiřský cestopis*. Praha: Emitent, 2005. ISBN 80-7281-194-0.

BRZÁKOVÁ, P. *Stíny na kupecké stezce*. Praha: DharmaGaia, 2000. ISBN 80-85905-80-9.

DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*. Praha: Volvox Globator, 2011. ISBN 978-80-7207-801-1.

ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*. Praha: Argo, 1997. ISBN 80-7203-153-8.

ELIADE, M. a CULIANU, I. P. *Slovník náboženství*. 2. vyd. Praha: Argo, 2001. ISBN 80-7203-393-X.

GAUTHIER, Y. Xenofontov aneb Strážce chrámu. In: XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*. Praha: Argo, 2001. ISBN 80-7203-334-4.

GRIM, J. A. *The Shaman: Patterns of Religious Healing Among the Ojibway Indians*. [online]. University of Oklahoma, 1983 [cit. 7.2.2019]. Dostupné na <https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=Xpok57qPZcIC&oi=fnd&pg=PR11&dq=Grim+the+shaman+&ots=Qkr4aWHAgd&sig=xZhvsTFnYXC75RcCHyFZV mEGo4c&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true>

HAMAYON, R. Shamanism and the hunters of the Siberian forest: soul, life force, spirit. In: HARVEY, G. (ed.), *The handbook of contemporary animism*, London: Routledge, 2014, s. 184-193.

HARNER, M. *Tajemství šamanů. Šamanská praxe. Příručka léčitelství a získání síly*. Bratislava: Eko-konzult, 1996. ISBN 80-88809-21-5.

Pavlna Brzáková. [online]. [cit. 20.1.2019]. Dostupné na <<http://pavlinabrzakova.com/cz/>>

ŠTREIT, J. *Na konci světa. Burjatsko – Sibiř*. Brno: Stehlík, 2000. ISBN 80-902707-3-5.

VITEBSKY, P. *Sobí lidé: život se zvířaty a duchy na Sibiři*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-802-7419-005-6.

VITEBSKY, P. *Svět šamanů*. Praha: Knižní klub, Práh, 1996. ISBN 80-7176-303-9.

VORONOV, Vitalij, Jevgenija Aleksejevna KUREJSKAJA a Pavlna BRZÁKOVÁ. *Cesta medvěda: mýty, pohádky a příběhy tunguzských Evenků*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-515-3.

WALSH, R. *The world of Shamanism: New Views of an Ancient Tradition*. [online]. Woodbury, Minnesota : Llewellyn Publications, 2007 [cit. 7.2.2019]. Dostupné na <https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=skpT5taoDi0C&oi=fnd&pg=PT10&dq=Walsh,+Roger,+The+World+of+Shamanism:+New+Views+of+an+Ancient+Tradition&ots=bKeSfZuHiL&sig=nST8tqiUwYDYmOkO4bs_ehQEsn4&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true>

XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*. Praha: Argo, 2001. ISBN 80-7203-334-4.

ZNAMENSKI, A. A. *The beauty of the primitive: shamanism and the Western imagination*. Oxford: Oxford University Press, 2007. ISBN 978-0-19-517231-7.